

Europees vuilbroed
Nosema ceranae op Terschelling

Gesprek met Ben Barten
Ik wil een 10!

Vreemde eend in de kast
Tuinles: snoeien

*bijen*houden

januari 2008

Nederlandse BijenhoudersVereniging

Van de redactie

Op het moment dat ik de laatste drukproef van dit nummer controleer, zijn de kerstdagen voorbij. We beginnen met een verhaal over Europees vuilbroed en een samenvatting van het *Nosema-ceranae* onderzoek op Terschelling. Ja, dat had allemaal iets vrolijker gekund. Deze constatering laat maar weer eens zien dat het goed organiseren en vooral plannen van de inhoud van *Bijenhouden* van groot belang is, eventjes het hoofd er niet bij en het gaat mis.

Natuurlijk zijn er ook nieuwe, meer positieve bijdragen. De rubriek *Imkerervaringen* wordt dit jaar ingevuld door Frans Gielen, een Limburgse imker die zijn bijenhoudersloopbaan in Twente begon. Frans heeft waarschijnlijk wel een antwoord op de veelgestelde vraag of het 'bijenklimaat' in Limburg nu echt anders is dan in Twente.

Nieuw is ook *Apipedia*: een rubriek over de oorsprong van onze imkertermen. Kent u ook nog oude imkertermen en wilt u weten waar ze vandaan komen? Stuur ze naar redactie.

Positief is het bericht dat het saldo van de opgeheven afdeling Elburg/Oldebroek volledig in het Dick Vunderinkfonds wordt gestort. Verder wil ik u ook nog wijzen op het programma van de koninginnenteeltdag op 2 februari waarvoor u zich vóór 25 januari moet aanmelden.

Veel leesplezier in 2008, Marleen Boerjan.

Inhoud

Bijengezondheid *Peter Elshout*

Wie goed diagnosticeert, geneest *Peter Elshout*

3

Imkerervaringen *Frans Gielen*

Een imker in wording

5

Bijengezondheid *Romée van der Zee*

Nosema ceranae op Terschelling

6

Biologie *Peter Elshout*

Een vreemde eend in de kast

8

Van imker tot imker *Ko Zoet*

10

Bertus padberg vertelt (5) *Ton Thissen*

De ene heer is de andere niet

11

Interview met Ben Barten *Ton Thissen*

'Ik heb veel voor niks gedaan'

12

Cursief *Rik Oldeven*

Wonder en weenschap

13

Tuinieren voor imkers *Bert Jansen Venneboer*

De fruitboom als drachtplant

14

Persoonlijke ervaringen *Rob Plomp*

'Ik wil een 10'

16

Bijschrift *Joep Verhaegh*

Elke imker is bestuivingsimker

18

Uit de imkergemeenschap

19

NBV-pagina's

Inbinden - Hartelijk dank ! - Onderscheidingen

21

Cursussen

22

Vraag en aanbod - Familieberichten

23

Agenda

24

Jaarkleuren

De jaarkleuren zijn als volgt. De jaren eindigend op
0/5: blauw | 1/6: wit | 2/7: geel | 3/8: rood | 4/9: groen

Colofon

Bijenhouden, maandblad voor bijenhouders

Jaargang 2, nummer 1, januari 2008 ISSN 0926-3357.

Uitgegeven door de NBV. Verschijnt 11 keer per jaar omstreeks de 15e van de maand (in juli en augustus verschijnt één nummer) in een oplage van 6.300 ex.

Hoofdredacteur

mw. M.L. Boerjan

Redactie

O. Bakker, P. Elshout, M.J. van Iersel, H.A.T. van der Scheer,

mw A. Schoots, T. Thissen

Vaste medewerkers

P. van Breugel, F. Gielen, B. Jansen Venneboer,

mw. N. de Jong, H. Oude Essink, en K. Zoet

Redactie & administratie

mw. M.J.E.M. Canters (secretaris), PB 90, 6720 AB Bennekom,

t 0317 42 24 22 f 0317 42 41 80 e redactie@bijenhouders.nl

bankrekening 53.90.42.897 ABN-AMRO, t.n.v. **Bijenhouden**.

Tarieven voor handelsadvertenties op aanvraag bij de redactie
Niet-commerciële advertenties in 'Vraag en aanbod' € 10, per 20 woorden, elk extra woord € 0,25. Betaling bij opgave.

Alle in *Bijenhouden* gepubliceerde meningen en inzichten blijven voor rekening van de auteurs. De redactie houdt zich het recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren.
Overname van artikelen en illustraties alleen met voorafgaande toestemming van de redactie en met bronvermelding.
Kopij, opgave en betaling van advertenties moeten uiterlijk acht weken vóór de datum van verschijning aan de redactiesecretaris worden opgestuurd. Tekst bij voorkeur via e-mail insturen. Zo mogelijk met foto's of dia's (indien digitaal tenminste 300 dpi op te gebruiken formaat). Afdelingen die een cursus organiseren worden verzocht hierover beknopte informatie aan de redactiesecretaris te sturen.

Vormgeving en opmaak Grafisch Atelier Wageningen

Druk Drukkerij Offset Service, Valkenswaard

Omslagfoto Wiebe de Haan neemt bijenmonsters t.b.v. het *Nosema ceranae* onderzoek (foto Romée van der Zee)

Het bijschrift bij de omslagfoto van december klopte niet: de rups op Jakobskruid is van de Sint-Jacobsvlinder Tyria jacobaeae.

Van de redactie

Op het moment dat ik de laatste drukproef van dit nummer controleer, zijn de kerstdagen voorbij. We beginnen met een verhaal over Europees vuilbroed en een samenvatting van het *Nosema-ceranae* onderzoek op Terschelling. Ja, dat had allemaal iets vrolijker gekund. Deze constatering laat maar weer eens zien dat het goed organiseren en vooral plannen van de inhoud van *Bijenhouden* van groot belang is, eventjes het hoofd er niet bij en het gaat mis.

Natuurlijk zijn er ook nieuwe, meer positieve bijdragen. De rubriek *Imkerervaringen* wordt dit jaar ingevuld door Frans Gielen, een Limburgse imker die zijn bijenhoudersloopbaan in Twente begon. Frans heeft waarschijnlijk wel een antwoord op de veelgestelde vraag of het 'bijenklimaat' in Limburg nu echt anders is dan in Twente.

Nieuw is ook *Apipedia*: een rubriek over de oorsprong van onze imkertermen. Kent u ook nog oude imkertermen en wilt u weten waar ze vandaan komen? Stuur ze naar redactie.

Positief is het bericht dat het saldo van de opgeheven afdeling Elburg/Oldebroek volledig in het Dick Vunderinkfonds wordt gestort. Verder wil ik u ook nog wijzen op het programma van de koninginnenteeltdag op 2 februari waarvoor u zich vóór 25 januari moet aanmelden.

Veel leesplezier in 2008, Marleen Boerjan.

Inhoud

Bijengezondheid *Peter Elshout*

Wie goed diagnosticeert, geneest *Peter Elshout*

3

Imkerervaringen *Frans Gielen*

Een imker in wording

5

Bijengezondheid *Romée van der Zee*

Nosema ceranae op Terschelling

6

Biologie *Peter Elshout*

Een vreemde eend in de kast

8

Van imker tot imker *Ko Zoet*

10

Bertus padberg vertelt (5) *Ton Thissen*

De ene heer is de andere niet

11

Interview met Ben Barten *Ton Thissen*

'Ik heb veel voor niks gedaan'

12

Cursief *Rik Oldeven*

Wonder en wetenschap

13

Tuinieren voor imkers *Bert Jansen Venneboer*

De fruitboom als drachtplant

14

Persoonlijke ervaringen *Rob Plomp*

'Ik wil een 10'

16

Bijschrift *Joep Verhaegh*

Elke imker is bestuivingsimker

18

Uit de imkergemeenschap

19

NBV-pagina's

Inbinden - Hartelijk dank ! - Onderscheidingen

21

Cursussen

22

Vraag en aanbod - Familieberichten

23

Agenda

24

Jaarkleuren

De jaarkleuren zijn als volgt. De jaren eindigend op
0/5: blauw | 1/6: wit | 2/7: geel | 3/8: rood | 4/9: groen

Colofon

Bijenhouden, maandblad voor bijenhouders

Jaargang 2, nummer 1, januari 2008 ISSN 0926-3357.

Uitgegeven door de NBV. Verschijnt 11 keer per jaar omstreeks de 15e van de maand (in juli en augustus verschijnt één nummer) in een oplage van 6.300 ex.

Hoofdredacteur

mw. M.L. Boerjan

Redactie

O. Bakker, P. Elshout, M.J. van Iersel, H.A.T. van der Scheer,

mw A. Schoots, T. Thissen

Vaste medewerkers

P. van Breugel, F. Gielen, B. Jansen Venneboer,

mw. N. de Jong, H. Oude Essink, en K. Zoet

Redactie & administratie

mw. M.J.E.M. Canters (secretaris), PB 90, 6720 AB Bennekom,

t 0317 42 24 22 f 0317 42 41 80 e redactie@bijenhouders.nl

bankrekening 53.90.42.897 ABN-AMRO, t.n.v. **Bijenhouden**.

Tarieven voor handelsadvertenties op aanvraag bij de redactie
Niet-commerciële advertenties in 'Vraag en aanbod' € 10, per 20 woorden, elk extra woord € 0,25. Betaling bij opgave.

Alle in *Bijenhouden* gepubliceerde meningen en inzichten blijven voor rekening van de auteurs. De redactie houdt zich het recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren.

Overname van artikelen en illustraties alleen met voorafgaande toestemming van de redactie en met bronvermelding.

Kopij, opgave en betaling van advertenties moeten uiterlijk acht weken vóór de datum van verschijning aan de redactiesecretaris worden opgestuurd. Tekst bij voorkeur via e-mail insturen. Zo mogelijk met foto's of dia's (indien digitaal tenminste 300 dpi op te gebruiken formaat). Afdelingen die een cursus organiseren worden verzocht hierover beknopte informatie aan de redactiesecretaris te sturen.

Vormgeving en opmaak Grafisch Atelier Wageningen

Druk Drukkerij Offset Service, Valkenswaard

Omslagfoto Wiebe de Haan neemt bijenmonsters t.b.v. het *Nosema ceranae* onderzoek (foto Romée van der Zee)

Het bijschrift bij de omslagfoto van december klopte niet: de rups op Jakobskruid is van de Sint-Jacobsvlinder Tyria jacobaeae.

Bijengezondheid

Europees vuilbroed, een ziekte met meerdere gezichten

Wie goed diagnosticeert, geneest

Peter Elshout

Onterecht krijgt de broedziekte Europees vuilbroed (EVB) veel minder aandacht dan Amerikaans vuilbroed (AVB). Aan EVB sterven jaarlijks veel meer volken dan aan het veel agressievere AVB. Waarschijnlijk is een deel van de bijenvolken dat door onbekende oorzaken is gestorven, bezweken aan EVB. In veel gevallen herkent de imker niet de eerste symptomen van deze ziekte.

Een ziekte met meer gezichten

EVB heeft in tegenstelling tot AVB geen vast omlijnde kenmerken. Deze broedziekte heeft anders dan AVB niet één, maar verschillende bacteriële ziektekiemen als oorzaak.

De primaire veroorzaker is de bacterie *Melissococcus pluton*. Daarnaast zijn er nog een aantal secundaire ziektekiemen die samen met *M. pluton* het ziektebeeld bepalen. Secundaire ziektekiemen van EVB zijn: *Bacillus alvei*, *Bacillus laterosporus*, *Bacillus gracilesporus*, *Achromobacter euridice*, *Streptococcus apis*, *Streptococcus faecalis* en andere bacteriën.

Afhankelijk van de combinatie met *M. pluton* geeft iedere secundaire ziektekiem een ander ziektebeeld. De ziekte EVB heeft dan ook meerdere namen. Heeft het door de ziekte gestorven broed een zure geur, dan is de bacterie *Streptococcus faecalis* ruimschoots aanwezig en heet de ziekte Zuurbroed. Speelt daarentegen de bacterie *Bacillus alvei* een hoofdrol dan ruikt men de geur van zweetvoeten. Ontbreken genoemde secundaire ziektekiemen dan veroorzaakt de ziekte nauwelijks tot geen opvallende geur. Net als bij AVB is er een minimaal aantal ziektekiemen nodig om een larve ziek te maken. Larven ouder dan twee dagen zijn nauwelijks vatbaar. De kiemen van *M. pluton* blijven na de besmetting in het achterste deel van de nog doodlopende darm van de larve, waar zij zich in hoog tempo vermeerderen. Door deze explosieve ontwikkeling van de bacterie verbruikt de jonge larve ongewoon veel voedsel. De ophoping van ziektekiemen is door de transparante huid van de larve als

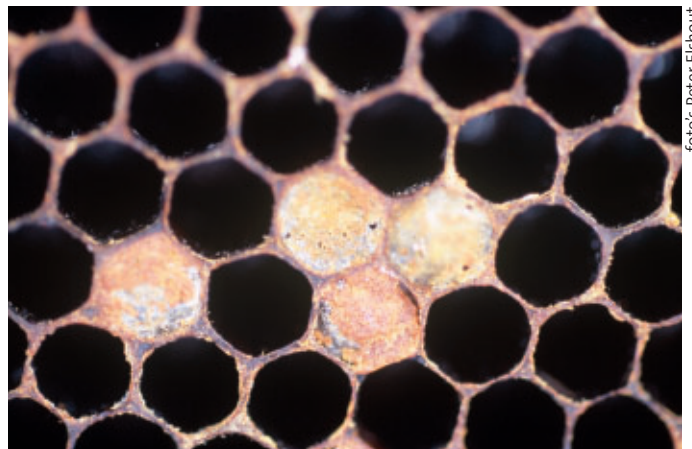
een gele, naar bruin kleurende verdikking waar te nemen.

De zieke veelvraten worden, indien het bijenvolk nog voldoende poetsdrift heeft, door de bijen herkend en geruimd. Meestal sterft een larve in het stadium van jonge larve aan de toxische afvalstoffen die *M. pluton* produceert. De stervende/-dode larve verkleurt van geel naar bruin en ligt verdraaid in de cel. Doordat de besmette larven voor de gesloten-broed-fase sterven en daardoor door de bijen snel geruimd kunnen worden, is EVB veel minder infectueus dan AVB. De slijmerige resten van de larve drogen in tot een kruimelige massa of een los liggend korstje. Bij AVB daarentegen zit deze ingedroogde korst volledig vast verankerd in de celwand.

Overleeft de larve deze fase door een te lage besmetting, dan zal zij zich eerst ontlasten, waarna ze zich zal inspinnen voor de popfase. De meer dan normale hoeveelheid darminhoud van de zieke larve heeft veel weg van een zwarte verachtige massa en is na de ontlasting meestal tot tegen de onderkant van de celdeksel waar te nemen. De fysiek verzwakte larve kan zich niet volwaardig inspinnen en is daardoor extra kwetsbaar voor infecties. In geval van een secundaire besmetting van *B. alvei* zal deze ziektekiem zich vervolgens massaal door de hele prepop of pop vermeerderen, waarna deze meestal sterft en overgaat in een naar zweetvoeten stinkende brei. In geval dat *B. alvei* in een bepaalde verhouding samengaat met een besmetting van *B. gracilesporus* is deze brei dradentrekkend. Een verwisseling met AVB is dan mogelijk. Overleeft de pop ook deze fase dan ontstaat hieruit een dwergbij die soms in staat is uit te lopen. Deze dwergbijen leven maar kort en zijn een specifiek kenmerk van een besmetting met *B. alvei*. De aan de varroamijt gerelateerde vorm van EVB, die einde zomer bij een te hoge mijtenbesmetting kan optreden, wordt o.a. veroorzaakt door de aanwezigheid van het 'acute paralyse virus'. De met het virus besmette mijten besmetten de bijen en het broed. De besmette bijen besmetten andere bijen en broed bij voedseloverdracht. Deze vorm van EVB is alleen door gespecialiseerde laboratoria te diag-

Een niet-moerloos bijenvolk, als enige in de rij met roer. Dan moet er meer aan de hand zijn! Na het afzwavelen van het volk bleek het aan EVB te lijden.

Nest van een sterk uitgewinterd volk met nagenoeg alleen eitjes, dode verdraaide larven en gesloten broed waarin vooral dode prepoppen en dwergbijtjes.

nosticeren. EVB is dus door een samenspel van verschillende bacteriën en soms ook virussen een broedziekte met kenmerken die telkens verschillen.

Samenvatting van wat u kunt waarnemen

1. Een broednest met eitjes met daartussendoor hier en daar een larve en een ongelijkmatig gesloten (besmet) broednest met hier en daar lege cellen of cellen met eitjes en incidenteel met open broed. Het volk kan verder vitaal en sterk zijn.
2. Een broednest met nagenoeg alleen eitjes en hier en daar een oudere larve en een onregelmatig gesloten (besmet) broed met dode maden en dwergbijtjes. Dwergbijtjes kunnen dood op de bodem liggen.
3. Een jong volk, opgezet met besmette raat met pollen, kan raten vol eitjes hebben. Er is geen gesloten broed en slechts een enkel opvallend larfje. Na 2 á 3 weken zijn er alleen nog eitjes. Het bijenbestand is sterk afgenomen.

In alle gevallen kunnen er stervende/dode, in hun cel verdraaide larven liggen. Daarnaast, weggezakt in de cellen, de resten van dode larven, hetzij als een waterige massa, als een op griesmeel gelijkende massa of als los liggende ingedroogde korst. Soms kunnen van deze dode larven korte draden getrokken worden.

In geval 2 en 3 kan, indien er een secundaire besmetting van *B. alvei* en/of *Streptococcus faecalis* aanwezig is, het dode broed opvallend stinken.

De kip of het ei

EVB is een ziekte die niet als enige factor een bijenvolk ziek maakt. De Duitsers spreken van een "factorenziekte". In de literatuur wordt dan ook een link gelegd met andere ziektes, zoals mijtziekten en de virale ziekte zakbroed. Vreemd genoeg wordt de combinatie met roer of nosema niet beschreven. Of EVB mede veroorzaakt wordt door een van deze twee darmaandoeningen of andersom is minder belangrijk. *Bijenvolken worden niet zwak omdat ze ziek zijn, maar worden ziek omdat ze (ver)zwak(t) zijn.* Daar de verspreiding door het volk d.m.v. mondcontact wordt bewerkstelligd, is zeker de combinatie met één van deze darmziekten, ook in een relatief sterk bijenvolk, desastreus. De ziektekiemen van EVB zullen onder normale omstandigheden via de ontlasting van de bijen, ergens buiten de bijenkast worden gedeponeerd. Dit is iets wat bij genoemde darmziekten niet of nauwelijks gebeurt. Zeker in geval van nosema zullen de bijen de met ziektekiemen besmette uitwerpselen verwijderen, door ze op te likken. (Bij nosema bevatten de uitwerpselen veel onverwerkte suikers). Alle bijen die dit werk hebben gedaan, hebben met EVB-kiemen besmette monddelen.

Door voedseloverdracht raken vervolgens praktisch alle bijen besmet. Als in zo'n situatie alle pasgeboren larfjes besmet worden, zal er bij voldoende poetsdrift een broednest met bijna alleen eitjes met mogelijk resten gesloten broed ontstaan. Een dergelijk volk is ten dode opgeschreven en heeft daarnaast een grote kans beroofd te worden van zijn voedselvoorraden. De infectieuze resten van dood broed veroorzaken op deze manier een besmetting van volk tot volk. Het niet vroegtijdig herkennen en handelen door de imker, kan uiteindelijk leiden tot de dood van meer bijenvolken.

Op de bodem de resten van dwergbijtjes naast de afgestorven winterbijen.

Handelen naar omstandigheden

Wordt EVB in een nog relatief onschuldige stadium in een volk waargenomen, dan is het verwijderen van alle raten met broed en de raten met pollen noodzakelijk. Deze worden vervangen door jonge uitgebouwde raten of kunstraat. Ook bij een aan een te hoge mijtenbelasting gerelateerde EVB worden de raten met broed en de raten met pollen verwijderd en een mijtbestrijding met oxaalzuur of melkzuur doorgevoerd. Kans op genezing van deze vorm van EVB is uiterst klein. Een goede dracht is noodzakelijk voor een gezonde ontwikkeling. Het ontsmetten van de bijenwoning hoort hier vanzelfsprekend ook bij. Uiteraard is deze handeling i.v.m. de tijd van het jaar en de weersgesteldheid niet altijd uitvoerbaar. Gaat EVB gepaard met roer, nosema of een virale ziekte zoals zakbroed, dan is afzwavelen van het bijenvolk eigenlijk de enige goede optie om verdere verspreiding te voorkomen. Daarnaast is het mogelijk dat de koningin de draagster is van de ziekte. Bijna alle organen van een koningin kunnen besmet zijn met *M. pluton*. Totale opruiming van het volk en een goede ontsmetting van de gebruikte bijenkast is de enige manier om verdere besmetting naar buurvolken te voorkomen. De duurvorm van *M. pluton* is bij lange na niet zo levenskrachtig als de duurvorm van AVB (*Bacillus larvae*). In honing overleeft de duurvorm slechts enige dagen, in de pollen daarentegen enige maanden. Hygiënisch imkeren begint al bij de bouwplannen van een bijenstand. Als een mogelijke drinkplaats in de aan- en afvliegroute van de bijen ligt, krijgen veel besmettelijke ziekten vrij spel. Denk hierbij aan nosema, AVB, EVB, zakbroed, kalkbroed e.a. Een "goed" voorbeeld is de bijenstand op de foto van de maand in Bijen december 2006.

Toelichting

Op 29 januari 2007 constateerde ik roer bij het laatste volk op een rij van 10 volken. Het volk had geen nosema (microscopisch onderzocht). Omdat er geen directe oorzaak te vinden was en omdat roer dan bij alle volken op de stand moet voorkomen, moest dit volk ook een andere ziekte hebben. Om besmetting te voorkomen is dit ogenschijnlijk sterke volk afgezwaveld. Bij een nader onderzoek bleek het volk klinisch EVB te hebben.

Op 10 juni heb ik het buurvolk, een vlieger, van het voormalig aan EVB lijdende volk eveneens afgezwaveld. Alle vliegers op de stand hadden inmiddels gesloten broed. De buurvolkvlieger had al ruim twee weken alleen maar raten vol eitjes en de populatie bijen was sterk terug gelopen.

Imkerervaringen

Frans Gielen

Een imker in wording

Dit is mijn eerste verhaal in een reeks, waarin ik de volgende twaalf maanden met U imkerervaringen zal delen vanuit het uiterste zuiden van Limburg.

Mijn imkerloopbaan begon in het voorjaar van 1974 in Enschede. Ik beschouw het als een voorrecht dat ik veel imkervaardigheden heb mogen opdoen van ervaren rottens als Nico van Daalen, Tiemen Visch en Roelof Geskes. Tengevolgde van de gedrevenheid van Nico was er na het volgen van een beginnerscursus in Enschede voor mij geen ontkomen aan het imkerbestaan.

In mei 1974 kwam Nico tijdens de lunch op onze studentenflat en deponeerde een zoemende zesramer midden op de tafel tussen al onze etenswaren. Zijn enige opmerking was: 'Dit volk is nu jouw verantwoording en zorg ervoor zoals je tot nu toe geleerd hebt'. Er zouden nog vele bijengerelateerde onderbrekingen van onze lunches volgen.

Door Nico werd ik ook meegetroond als hulpje naar het Carnicabevruchtigingsstation op Schiermonnikoog, waar mijn imkerervaring flink werd uitgebreid door Roelof Geskes. Ik leerde er veel over koninginnenteelt en selectiecriteria.

Verscheidene zaterdagen moest ik op een voor studenten afschuwelijk vroeg tijdstip (04:00 uur), klaar staan voor een autorit naar Lauwersoog, waar we de vroegste boot namen. Een prachtige boottocht en een half uur lopen brachten ons bij het oude bevruchtigingsstation. Menigmaal werd de nacht van zaterdag op zondag in een slaapzak doorgebracht achter de bijenkasten in de bijenstal of gewoon onder de open lucht in de duinen.

Met Tiemen Visch, oud-hoofdbestuurslid van de VBBN, heb ik later uren doorgebracht met het ontwerpen en bouwen

van beter voor reizen aangepaste Spaarkasten. Ik gebruik die kasten nog steeds. Eindeloos hebben we gefilosofeerd over bijen, het toepassen van selectie- en teeltprogramma's en kunstmatige inseminatie. We reisden met onze bijen naar de wilg in Twente, het koolzaad en fruit in de

Na een troosteloze periode zonder bijen, nu weer volop imker

Vanaf eind 1983, het jaar dat in Twente de eerste varroamijten werden waargenomen, tot in mei 1992 kon ik vanwege mijn werk geen bijen houden. In mei 1992, nadat ik naar het uiterste zuiden

Flevopolders, de linden in Enschede, de mariadistels in de Veenkoloniën, de heide op de Veluwe en de zeeaster in de Lauwersmeerpolder. Prachtige nachtelijke reizen met een soms zwaar overbeladen aanhanger met bijenkasten zorgen nog steeds voor herinneringen aan momenten die ik zo weer zou willen herbeleven, inclusief de ontberingen van kou, hitte, regen en een pijnlijke rug. Dit laatste was misschien wel het gevolg van ons selectie- en teeltprogramma dat zijn vruchten begon af te werpen in de vorm van nauwelijks te tillen kasten.

van Limburg verhuisd was, ben ik weer begonnen.

In 2007 heb ik tien volken ingewinterd. Binnen een straal van tien km reis ik naar kersen, koolzaad, acacia en linden. In 2007 heb ik van zeven drachtvolken 370 kg honing geslingerd. De honing verkoop ik voornamelijk via zelfbediening op een tafeltje voor mijn huis en ook via een boerderijwinkel waar streekgebonden producten worden verkocht (zie foto).

Nosema ceranae op Terschelling

Romée van der Zee

Voorjaar 2007 werd in Wageningen een eerste bijeenkomst gehouden van onderzoekers die zich bezighouden met het probleem van de optredende bijensterfte. Inmiddels verenigt deze werkgroep wetenschappers uit 24 Europese landen, de VS, Canada, China en Rusland. Eén van de projectgroepen die daaruit voort kwam is de Nosemosis werkgroep. Deze groep vroeg medewerking aan een onderzoek naar de aanwezigheid van *Nosema ceranae* in de diverse landen, en vervolgens het maandelijks vaststellen van de ontwikkeling van *Nosema ceranae* in een beperkt aantal volken. Ik besloot aan de oproep gehoor te geven en mij te concentreren op de eilanden Terschelling en Texel. Uit de Monitor Bijensterfte (voorjaar 2007) was namelijk gebleken dat zich op Terschelling tijdens de winter 2006-2007 een bijensterfte (23%) voordeed, die hoger was dan landelijk (15%) werd vastgesteld. De sterfte concentreerde zich op Terschelling West (figuur 1).

Waarnemingen

In de dode volken waren geen bijen meer aanwezig, soms wel een broednest en voldoende voer en stuifmeel. Een patroon dat overeenkomt met wat nu CCD (Colony Collapse Disorder) genoemd wordt.

Op het eiland Texel deed zich geen omvangrijke bijensterfte voor, één stand uitgezonderd. Bij de sterfte op die stand speelde wellicht de varroamijt een grote rol, omdat de betreffende imker voor de bestrijding uitsluitend darrenbroed wegnam gedurende het seizoen.

Mijn veronderstelling was dat als *Nosema ceranae* wel op Terschelling West voorkomt en niet op Texel, dit een aanwijzing kan zijn voor de veronderstelde schadelijke rol van deze eencellige sporenvormer (microsporied) bij bijensterfte.

Nosema ceranae

Met de 'gewone' *Nosema apis* Zander zijn immers al meer dan 100 jaar bekend. Als er in een zomer weers- en drachtcondities voorkomen waardoor de generatie winterbijen met een onvoldoende aanbod aan eiwitten moet worden opgebouwd, kan de *Nosema apis* zich in het er op volgende voorjaar sterk ontwikkelen. Treft de imker dan geen maatregelen, dan kan dit leiden tot een volkomen kaalvliegen van het bijenvolk. De bijpassende namen waren in het verleden mei- of verdwijn- ziekte. Dezelfde benaming werd ook wel gebruikt voor de Amoebeziekte die, vaak onopgemerkt, mede oorzaak was.

Nosema ceranae en *N. apis* sporen zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. *N. ceranae* sporen zijn iets smaller. Het spoeltje dat een *Nosema* spore kan ontrollen om een cel van de gastheer te penetreren bestaat bij *N. apis* uit meer windingen.

In 1994 werd in China een nieuwe *Nosema* waargenomen op de Aziatische honingbij, de *Apis cerana*. Aanvankelijk werd verondersteld dat deze *Nosema* in Azië uitsluitend op de *Apis cerana* voorkwam, totdat Huang publiceerde dat hij in 2005 in Taiwan *Nosema ceranae* in een *A. mellifera* volk had waargenomen. Ook de onderzoeksgroep van M. Higes stelde in 2005 *Nosema ceranae* vast in Spanje. Bij een heranalyse van de bewaarde monsters sinds 2001, die waren ingezonden i.v.m. bijensterfte, kon achteraf in een aanzienlijk deel *Nosema ceranae* worden vastgesteld. Opvallend was bovendien dat de ontwikkeling van de *Nosema ceranae* in de loop van enkele jaren gepaard ging met een afname van de *Nosema apis*. In een beperkt aantal gevallen kwamen beide *Nosema* varianten binnen één volk voor. Wellicht verdringt de *Nosema ceranae* de *Nosema apis*.

Ook de uiterlijke verschijnselen van een *Nosema ceranae* infectie zijn anders dan bij de *Nosema apis*. Er ontstaat geen dysenterie, met de kenmerkende bijenpoep op raten en vliegplank. Krabbellende

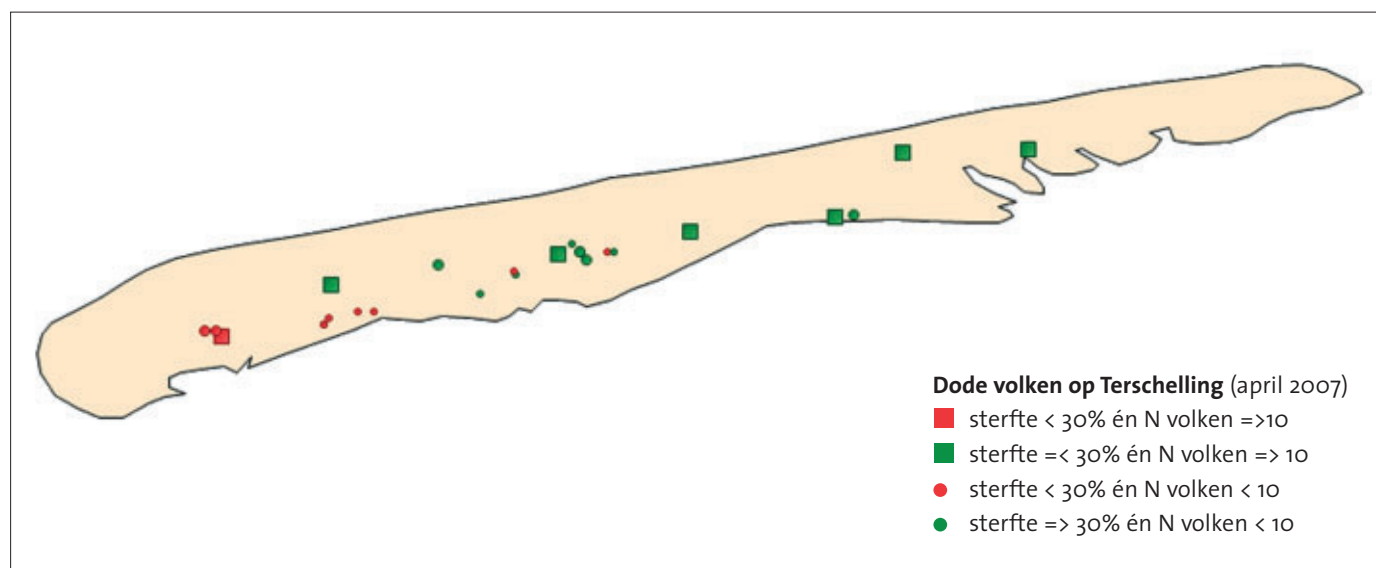

Fig. 1 Bijensterfte op Terschelling tijdens de winter 2006-2007

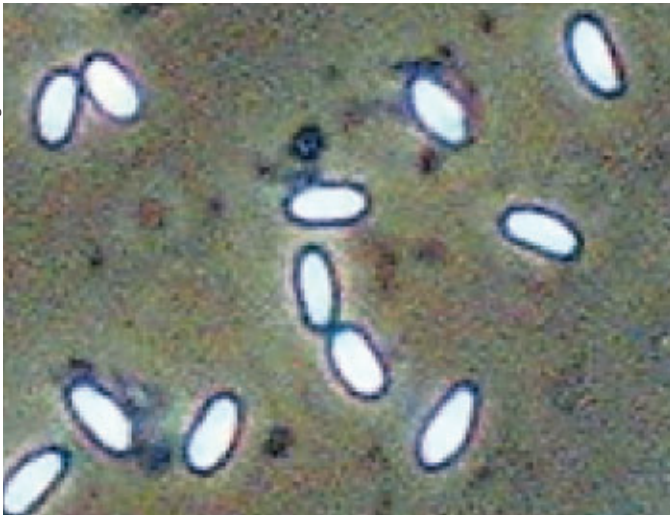

Fig. 2 *Nosema ceranae* sporen uit volk 7 projectstand Terschelling

bijen worden niet waargenomen, evenmin als een opgezwollen abdomen (=achterlijf). In Spanje kwam sterfte als gevolg van *Nosema ceranae* niet alleen in het voorjaar, maar ook in andere perioden van het jaar voor. Een opvallende waarneming is ook een verlengde broedtijd tot laat in de herfst.

De koninginnenvernieuwing in *Nosema ceranae* positieve volken is onregelmatig. In de monitor Bijensterfte voorjaar 2007 vond ik een significant verschil in volkssterfte tussen imkers die in 2006 relatief meer moerloze volken dan in voorgaande jaren signaleerden in vergelijking met degenen die dat bij hun volken niet ondervonden (zie figuur 3). De eerste resultaten uit de monitor bijensterfte najaar 2007 bevestigen deze problemen met het vernieuwen van de koningin. Deze resultaten passen dus goed in het beeld van een *Nosema ceranae* aantasting. Verder onderzoek moet uitwijzen of er inderdaad een direct verband is tussen de 'koninginnenproblemen' en *Nosema ceranae* infecties.

Higes kwam op basis van kooiproeven tot de vaststelling dat *Nosema ceranae* vermoedelijk aanzienlijk schadelijker is dan de *Nosema apis*. Kunstmatig met *Nosema ceranae* geïnfecteerde bijen leefden niet langer dan acht dagen. In onderzoek bij volken van twee Europese bijenrassen (Malone en Stefanovic 1999) werd bij *Nosema apis* geïnfecteerde bijen geen onderscheid gevonden tussen de hoeveelheid sporen en de levensduur van de getroffen bijen.

Op basis van zijn bevindingen formuleert Higes de hypothese dat met *Nosema ceranae* geïnfecteerde honingbijen binnen enkele dagen sterven, zonder uiterlijke symptomen te vertonen. De sterfte wordt moeilijk waargenomen omdat deze waarschijnlijk plaatsvindt op afstand van het volk tijdens het fourageren. Op www.bijenhouden.nl zijn meldingen ingezonden door goed observerende imkers, die aangaven dat bijen bij lage temperatuur een sterk vlieggedrag vertoonden, en niet lang daarna dood waren. Afhankelijk van de volkssterkte, zullen deze volken door de imker pas opgemerkt worden op het moment dat de meeste haalbijen verdwenen zijn en het volk deze niet meer kan aanvullen. Studies bij bijenvolken, die onder natuurlijke omstandigheden geïnfecteerd zijn geraakt, zijn noodzakelijk om deze hypothese te bevestigen.

Moerloze volken in 2006 en volkssterfte 2006-2007

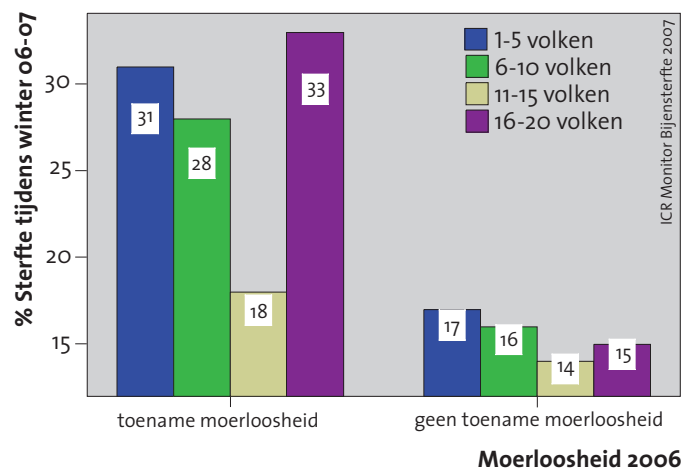

Fig. 3 Uitwinteringssterfte bij volken van imkers (met 1-20 volken) die in 2006 meer moerloosheid constateerden vergeleken met imkers die geen opvallende moerloosheid in hun volken waarnamen.

Nosema op de eilanden

De bemonstering in de eerste week van augustus toonde aan dat *Nosema ceranae* aanwezig was in een aantal volken op Terschelling West, maar niet gevonden werd in de Texelse monsters. Daaruit kan niet de conclusie getrokken worden dat het op Texel niet voorkomt. Er is op Texel een importverbod voor bijenvolken, en de indruk bestaat dat dit goed wordt nageleefd. De kans op inslepen van vervelende parasieten is daarmee kleiner dan elders in Nederland.

Op Terschelling is in 2005 het importverbod opgeheven om een experiment te laten plaatsvinden waarbij verschillende bijenrassen vergeleken werden, met het doel een geschikte bij voor het eiland te kiezen. Aan dit project hebben alle Terschellinger imkers zich gebonden. Ko Zoet schreef daar de afgelopen twee jaar af en toe zijdelings over in zijn rubriek 'Van imker tot imker'.

De metingen die voor het project werden uitgevoerd zijn vanaf het begin in 2005 door Harm van de Ende in het Kastkaarten Project op www.beefriends.org ingevoerd. Achteraf bleken deze gegevens heel waardevol bij het analyseren van de verschillen tussen *Nosema ceranae*-positieve en -negatieve volken.

Hoewel meer bewijsmateriaal nodig is, is het redelijk om te veronderstellen dat bij het starten van het project de *Nosema ceranae* op Terschelling geïntroduceerd is. Niet opmerkelijk, want de meeste bijenziekten worden geïntroduceerd door imkers. Daarbij onderscheiden eilanders zich niet van de gemiddelde imker op de vaste wal.

In september heb ik op Terschelling opnieuw bemonsterd met als resultaat nog enkele nieuwe *Nosema ceranae*-positieve volken. De monsters werden geanalyseerd door dr. M. Higes en medewerkers op het Centro Apicula Regional in Spanje. In eerste instantie worden de monsters microscopisch onderzocht, waarbij een voorlopige diagnose wordt gesteld. Omdat de *Nosema apis* moeilijk te onderscheiden is van de *Nosema ceranae* wordt de definitieve vaststelling gebaseerd op een PCR. Dit is een onderzoeksmethode gebaseerd op DNA analyse.

Vanaf november is er een enthousiaste samenwerking ontstaan met de laboratoriumafdeling van het Friesland College in Leeuwarden, waardoor de microscopische analyse nu in Nederland kan plaatsvinden.

Een vreemde eend

Peter Elshout

Een jaarlijks terugkerend ritueel, ergens in het vroege voorjaar, is het vluchtig inspecteren van je bijenvolken. Daarbij voorzie je ze zonodig van een schone bodem. Naast wat resten van wasdekseltjes en afgestorven winterbijen liggen er in een ongunstig geval ook nog kalkbroedmummies op het in de bodem geconstrueerde varroagaas. Bij hoge uitzondering tref je er de resten van een onfortuinlijke muis aan.

Zijn de resten gepropoliseerd dan liggen deze er al vanaf de voorbije zomer. Soms echter kan een imker de resten van een indringer niet thuisbrengen. Een geraadpleegde collega weet er ook geen raad mee. Zijn het de resten van een uit de kluiten gewassen kever, een krekkel, een veenmol (familie van de kakkerlak) of misschien van een vlinder?

Voor de ene imker is het gezien de grote, bruingekleurde dekschilden een uitzonderlijk grote kever, voor de ander mogelijk de resten van een grote vlinder.

Om niet te blijven gissen wordt besloten de resten van het ongedierte naar Marga Canters, redactiesecretaris, te sturen. Misschien kent zij iemand die weet om welke vreemde eend het gaat.

Het onderzoek naar de verspreidingspatronen op het eiland en de mogelijke bron van de *Nosema ceranae*-infectie is in volle gang. In november bleek meer dan de helft van de *Nosema ceranae*-positieve volken dood. Op het moment dat ik dit artikel schrijf, november 2007, is het nog te vroeg om de eerste conclusies te trekken. Komend jaar zal vervolgonderzoek moeten plaatsvinden onder gecontroleerde omstandigheden, zodat de wijze van overdracht en de mogelijke rol van virussen in samenhang met *Nosema ceranae* beter beschreven kan worden. Dit is een kostbare zaak. De NBV doet al het mogelijke met een financiële ondersteuning van de Monitor Bijensterfte. De LNV- en Europese gelden gaan exclusief naar één instituut. Dat biedt geen oplossing.

Kortom, ik ben voor dit onderzoek afhankelijk van sponsoring, en de steun van M. Higes met wie ik een wetenschappelijke publicatie over het eilandonderzoek voorbereid.

Het kritisch meedenken van Job van Praagh, Hayo Velthuis en Marleen Boerjan is en blijft onontbeerlijk. Evenals de inzet en medewerking van de eilanders die ik ondervind om een vinger achter de bijensterfte te krijgen. Met Eric van Leeuwen, Harmen van de Ende, Jaap Jager en Wiebe de Haan heb ik met veel plezier de bemonsteringen uitgevoerd.

Tot nu toe komen alle kosten voor mijn rekening. Mocht u in staat en bereid zijn om dit onderzoek financieel te steunen dan is een bijdrage op rekening 38.22.68.113 t.n.v. ICR, onder vermelding van 'bijdrage Bijensterfte Onderzoek Terschelling' zeer welkom. Diegenen die dit al deden wil ik bij deze danken.

Literatuur

- Higes M., Pilar G.P., Martín-Hernández, R. and Aránzazu Meana (2007), Experimental infection of *Apis mellifera* honeybees with *Nosema ceranae* (Microsporidia) *Journal of Invertebrate Pathology*, Volume 94(3): 211-217
- Higes M., Martín-Hernández, R. and Aránzazu Meana (2006), *Nosema ceranae*, a new microsporidian parasite in honeybees in Europe *Journal of Invertebrate Pathology*, Volume 92(2): 93-95
- Higes M., Martín-Hernández, R. and Aránzazu Meana (2007), Widespread dispersal of the microsporidian *Nosema ceranae*, an emergent pathogen of the western honey bee, *Apis mellifera* *Journal of Invertebrate Pathology*, 96 (1): 1-10
- Huang, W.F., Jiang, J.H., Chen, Y.W., Wang, C.H., (2005), Complete rRNA sequence of the *Nosema ceranae* from honeybee (*Apis mellifera*). <https://gra103.aca.ntu.edu.tw/gdoc/F90632004a.pdf> (Datum: 2005-11-25).
- Malone, L.A., Stefanovic, D. (1999), Comparison of the response of two races of honeybees to infection with *Nosema apis* Zander. *Apidologie* 30, 375-382.
- http://www.bijenhouden.nl/forum/topic.asp?TOPIC_ID=6797

Hans v.d. Post in de reeks "De verdwijnziekte slaat toe".

Twee gepropoliseerde overblijfselen van de doodshoofdvlinder met de ter vergelijking veel kleinere bijen op een raat met honing.

in de kast

Het gaat om de resten van de grootste pijlstaartvlinder, de doodshoofdvlinder. Deze vlinder dankt zijn naam aan het op een doodshoofd lijkende witte motief op het borststuk.

Het is een indrukwekkende vlinder, met een vleugelspanwijdte tussen de 10 en 13 cm. Het is een voortreffelijke lange-afstandsvlieger, die zich met zuidelijke winden vanuit Noord-Afrika, Azië en Zuid-Europa laat meevoeren tot in de Scandinavische landen, net als het zand uit de Sahara. De bovenvleugels zijn grijsbruin tot donkerbruin en zwart met witte vlekjes. De ondervleugels zijn geel met twee donkere evenwijdige dwarsbanden. Het achterlijf is zwart met oranjegele banden. Er is veel variatie en sommige exemplaren zijn afwijkend van kleur. Deze ook overdag vliegende nachtvlinder heeft in vergelijking met andere vlinders een kort tongetje en is daarom niet in staat uit diepe bloemen nectar te peuren. De drachtbronnen voor deze vlinder zijn overrijp fruit met veel vruchtsuikers en floëmsappen uit boomwonden.

Misleid door de zoete geuren?

Restanten van de doodshoofdvlinder worden sporadisch in bijenkasten aangetroffen. Gelokt door de zoete geur van de

foto's Peter Elshout

Met een voor vlinders ongewoon kort tongetje van ± 12 mm, wordt hoogstens de inhoud van één cel geleegd.

honing dringt de vlinder de bijenkast binnen. Op grond van waarnemingen weet men dat de bijen niet altijd agressief op de ongenode gast reageren. Of dat komt door geuren of geluidssignalen die de vlinder kan produceren is niet bekend. Het is onvoorstelbaar dat het deze vlinder – een 'boeing' tussen de bijen – lukt om zich tussen de met bijen bezette raten door, een weg te banen naar de cellen met honing/nectar. Heeft ze haar 'honingmaag' vol getankt, dan zal ze als er geen obstakels zijn de bijenkast ongeschonden verlaten. Doordat haar volgeladen achterlijf echter dikker en minder buigzaam is, is het mogelijk dat zij haar galgenmaal heeft genoten... Zeker als de vliegspleet niet hoger is dan 7 mm, is de kans groot dat ze daar vastloopt en in paniek raakt. Op zo'n moment raakt ze haar afweer kwijt en zal ze door bijen worden aangevallen en doodgestoken.

Vervolgens slopen de bijen alle zachte lichaamsdelen en voeren die af. Denk hierbij aan ogen, beharing, de zachte delen van de vleugels en het volledige achterlijf. Wat overblijft wordt geconserveerd met een dun laagje propolis en dit is wat de imker mogelijk aantreft.

Van eitje tot vlinder

Na de paring legt de vrouwelijke vlinder haar eitjes op een van de vele waardplanten van de nachtschadefamilie. Het is een familie die opvallend verschillende gewassen kent. Denk hierbij aan de buksdoorn, 1 tot 2,5 m hoge heester, het bitterzoet, een hoog in bomen klimmende plant, de lampionplant, wolfsmelk, bilzekruid, de tomaat en de aardappel en andere vaak giftige planten. De rupsen kunnen wel 150 mm lang worden en eten de bladeren totdat ze zich ingraven voor de verpopping. De jonge rupsjes zijn groen gekleurd met witte puntjes. Later zijn de rupsen afhankelijk van wat ze eten, groen of geel, versierd met blauwzwarte diagonale strepen. Uitzonderlijk zijn de bruin gekleurde rupsen. Overdag houden de rupsen zich schuil maar ze kunnen hun aanwezigheid verraden door de nogal kolossale uitwerpselen. De in aardappelvelden aanwezige rupsen hebben een grote voorliefde voor de aardappelbloesem.

In tijden dat men de aardappels nog handmatig oogstte, werden de roodzwart gekleurde poppen regelmatig waargenomen. De doodshoofdvlinder produceert jaarlijks twee generaties. De kans dat de overwinterende poppen hier overleven is anno 2007 in ons klimaat nog onwaarschijnlijk. Bijzonder is dat deze vlinder in staat is een piepend geluid te maken.

van imkertot imker

Ko Zoet

Door de bril van Vader Cats

“Gelyk eenen neerstigen huysman zich verzorgd van hoy en andere dingen voor zyne beesten en zyn huysgezin tegen den kouden en strengen winter, alzoo behoort ook eenen behendigen biënhouder zyne biën te voorzien van alles wat hun in den winter en ook door het geheel jaer zoude mogen overkomen, ‘zy in hun te voeden en te onderhouden, ‘t zy in die te vermeyden tegen hunne vyanden, en daer en boven te bewaren van ziekte, waer van men hun in tyds kan behoeden”.

Anno 1982

Het oktobernummer van *Bijenhouden* 2007 levert heel wat gesprekstof op. Neem als voorbeeld de ervaringen van Jaap Smit: hij zegt dat je niet meer kunt imkeren als vijftientig jaar geleden. Daarmee slaat hij de spijker op de kop. Toch zijn er raakvlakken met die periode. Toen stond de varroamijt op de stoep en vroegen we ons af of er een manier was om varroavrij te blijven. Nu staat de *Nosema ceranae* niet op de stoep maar is onder ons. *Nosema* is een trouwe klant, want ‘toen’ waren er boze Belgische imkers uit de grensstreek die veel met *Nosema apis* Zander te maken hadden en de schuld daarvan op het bord van de Nederlandse imkers legden vanwege hun vermaledijde Aalster methode. Met die methode was je blij als er na vier weken gesloten broed van de jonge koningin aanwezig was. Hoe de kwaliteit van het volk zou uitpakken merkte je later wel. Koninginnenteeltstation Schier mocht zich verheugen in een toenemende belangstelling. Anno 2008 is er een keur aan mogelijkheden.

Project Terschelling 2005-2007

Jaap sloeg nogmaals de spijker op de kop met zijn opmerking dat je door samenwerking met meer plezier bijen gaat houden. Dat hebben we hier op

Terschelling gemerkt tijdens ons gezamenlijk werken aan een project om in de toekomst met een betere gebruiksbij te gaan imkeren. Daartoe zijn we in 2005 gestart met het vergelijken van acht Eilandvolken (EV), acht Carnicavolken (CV) en acht Buckfastvolken (BV).

De methode

Alle volken zijn op dezelfde manier behandeld en telkens door twee andere imkers geïnspecteerd om een zo objectief mogelijk beeld te krijgen. Tijdens elke inspectie is de hoeveelheid broed, voer en stuifmeel in dm² geschat en genoteerd op een lijst voor latere verwerking. Bij de eerste inspectie is elk volk teruggebracht op één broedkamer met boven het rooster de honingkamer. Na het afnemen van de voorjaars honing is een tweede broedkamer geplaatst met daarin centraal een aantal ramen broed aangevuld met kunstraat en de zijraten met voer. Het rooster werd verwijderd. Alle volken hebben gelijktijdig een anti-varroamijtbehandeling gekregen met Thymovar. Vervolgens is er gevoerd omdat er voor de bijen weinig te halen was en ze moesten bouwen. Zodra er in een volk meerdere belegde zwermcellen aanwezig waren is er gesepareerd. Daar is natuurlijk het nodige op aan te merken, want eigenlijk ben je dan al te laat. Maar er moest een regel zijn wanneer er ingegrepen zou worden. Bij aanwezigheid van belegde doppen verhuisde de koningin naar de onderbak met voer en kunstraat, daarop het rooster en in de bovenbak open broed. Jonge bijen trokken naar het open broed en de volgende dag werd het rooster vervangen door de separator. In de bovenbak werden doppen aangezet. Van daaruit zou de koningin op bruidsvlucht gaan.

De zwermneiging in het volksdeel met oude koningin was moeilijk te beteugelen. Ook kwam slechts een klein aantal koninginnen uit de bovenbak aan de leg. Rond 10 juli zijn de volken naar de Bosplaat gebracht om de Lamsoor te bevliesen.

Het resultaat

Aan het eind van de zomerdracht waren er in de BV nog vier oorspronkelijke koninginnen aanwezig, bij de CV nog vijf en bij de EV geen enkele. De toegepaste methode werd met de vastgestelde criteria geen succes. Ook de koninginnteelt heeft niet aan de verwachtingen voldaan. Ondanks alle tegenslag is er nog 475 kg honing geslingerd, waarvan 122 kg in het voorjaar. De EV hadden gemiddeld de hoogste opbrengst. Ook is de gemiddelde opbrengst zomerhoning van de volken met oorspronkelijke koningin vergeleken. De Buckfast kwam tot 41 kg en de Carnica tot 30 kg. Resteert het gedrag van de bijen. Buckfast en Carnica waren zeer rustig, hetgeen niet van de eilandbijen gezegd kon worden. De voorkeur van de imkers gaat uit naar verder gaan met de Buckfastbij.

Het weer in januari

Voor het midden van het land geldt voor de periode 1971-2000 als normaal 52 uren zonneschijn, 67 millimeter neerslag en een gemiddelde maximumtemperatuur van 5,2°C.

Jaar	Zon (uren)	Neerslag (mm)	Max. temp °C
2003	+ (72)	N	N
2004	++	++ (114)	N
2005	++ (83)	- (53)	+
2006	++ (92)	- (17)	- (1,5)
2007	N	++ (113)	++ (9,5)

Geraadpleegd

Kuijpers, Ing. J., secr. Vlaamse Imkerbond afd. Limburg; Belgen verontrust over Nederlanders, Bijenteelt VBBN 84 (03): 75 (1982)
Cats, J., Bie boek: 31

Berthus Padberg vertelt (5)

Toen imkeren nog heel gewoon was

De ene heer is de andere niet

Ton Thissen

Een rubriek waarin Berthus Padberg vertelt over zijn ervaringen als imker gedurende veertig jaar in Hoogeveen en ommelanden. Zo nu en dan geeft hij aan ons door wat hem over nóg vroeger ter ore kwam.

De Heeren van Echten en de bijen

Hoogeveen was vóór 1600 één grote onafzienbare heide en moeras, waar niemand woonde, waar ook niemand kon wonen. De venen waren eigendom van de familie van Echten. Later van de zogenoemde Compagnie van 5000 Morgen, zijnde Van Echten en een aantal rijke Hollandse regenten. Met het op gang komen van de turfgraverij groeide de bevolking van Hoogeveen. Deze bestond voornamelijk uit veenarbeiders die op een lapje grond van een halve tot een hele hectare hun eigen groenten en vooral aardappels verbouwden. Sommige van hen hielden bijen.

Vanaf 1702 waren zij tiendplichtig aan de Heeren van Echten. Dat betekende dat men het tiende deel van de opbrengst diende af te staan aan de eigenaar van de gronden waarop geteeld werd. Dat betrof in eerste instantie de aardappelen. Het was verboden aardappelen te oogsten vóór men zijn tiendbelasting betaald had. Het een en ander werd 's zondags vanaf de kansel het gelovig en gehoorzaam volk voorgehouden. Ook mocht men geen wilde konijnen vangen ten eigen bate of duiven houden. De konijnen behoorden de Heer en de Heer had het alleenrecht op het houden van duiven. Wat de bijen aanging: men moest 6 stuivers per volk aan de Van Echtsen afdragen.

Zwermen

Dat gold ook voor zwermen die gezien werden als opbrengst. Veel imkers reisden met hun bijen in het voorjaar naar de Friese klaverweiden. De arm van de Heer reikte echter niet zover dat de zwermen die daar afkwamen, geregistreerd konden worden. Van netjes aanmelden was natuurlijk geen sprake. Vandaar dat na verloop van tijd vanaf de preekstoel het verbod klonk om bijen te houden buiten het tiendgebied, zijnde Hoogeveen en directe omgeving. De imkers

legden dit verbod, gelegaliseerd door de rechtbank van Assen, naast zich neer: zonder voorjaarsdracht waren hun volken immers ten dode opgeschreven. Dat was geen voorwendsel; het was de ware werkelijkheid. Daarom werd reizen naar Friesland oogluikend toegestaan. De Heeren moesten gedacht hebben: geen bijen, geen tienden.

De bijen hebben voor de Heeren vele jaren ruim geld opgebracht. In 1755 telde Hoogeveen zo'n 3.000 bijenvolken. Daarbij werden de ± 1500 volken van 'uitheemse iemkers' uit het Westen geteld, die telkenjare op de weelderige boekweit- en heidevelden afkwamen. Het is heden ten dage onvoorstelbaar dat de hoge heren, onder wie de autoriteiten, het over het algemeen straatarme, voor hen hardwerkende volk belasting lieten betalen over hun schaarse bijverdiensten. Pas in 1909 werd de tiendplicht officieel afgeschaft.

Johannes de Heer en de bijen

Wie ons Wilhelmus, aanvankelijk een geuzenlied, als een psalm beschouwt – wat aannemelijk is – kan zich voorstellen en indenken dat de van allerlei toevallige omstandigheden (weer, dracht, ziekten, tiendpenningen) afhankelijke imker de moed erin pleegt te houden met het zingen van een lied. Tegen de tijd dat de tiendbelasting werd afgeschaft schreef de vader van Lucie Nijenhuis-Koops – mijn zegsvrouw – een tekst op de melodie van een der psalmen uit de oude bundel van Johannes de Heer. Haar vader was naar haar zeggen omstreeks 1929 de grootste imker uit de omgeving van Gasselternijerveen (Drenthe, ten zuiden van Stadskanaal) met zo'n honderd bijenvolken. Het lied werd volgens Lucie op diverse imkerssamenkomsten gezongen.

Bijenlied: 'Als na lange winterdagen....'

Als na lan - ge win - ter - da - gen weer het voor - jaar komt in 't land; als de
 5 zon haar war - me stra - len vrien - d'lijk zendt op bloem en
 8 plant, zoe - men bij - tjes vrij en blij in een zoe - te me - lo - dij.

*Ja, dan komt er werk'lijk leven
 bij de ware iemker weer,
 want een lente zonder bijen
 is voor hem geen lente meer.
 En hij juicht met het bijtje mee
 na de lange winterwee.*

*In zijn geest ziet hij de korven
 dan met honing zwaar belaan.
 En zijn beurs met blanke guldens
 zwelt totdat zij rond blijft staan.
 Zo in diepe mijmerij
 zweert hij bij de iemkerij.*

*Komen er soms zware jaren
 voor de iemker en zijn bij,
 toch laat hij de moed niet varen,
 zet zijn zorgen aan de zij.
 Hoop op beter geeft hem moed,
 trekt hem in het iemkersbloed.*

*Altijd moedig voortgeschreden
 is de leus van 't iemkersgild.
 Bracht een jaar hem schrale opbrengst,
 het volgend jaar is dan weer mild.
 D'iemker zit nooit moed'loos neer,
 steeds bezielt de moed hem weer.*

Interview

Een gesprek met Ben Barten uit Bunnik

‘Ik heb veel voor niks gedaan’

Ton Thissen

Bovenstaande titel kan de indruk wekken dat Ben Barten (87) zijn leven lang tevergeefs de handen uit de mouwen gestoken heeft. Niets van waar.

Hij wil ermee zeggen dat hij met het houden van bijen nooit naar eigen profijt gestreefd heeft. Het was hem liever dat het ook een ander goed ging. Natuurlijk probeerde hij zijn honing aan de man te brengen en zo nu en dan een volk te verkopen, maar over het algemeen gaf hij weg waarom men vroeg. Dat gold natuurlijk niet voor de imkermaterialen uit zijn depot waarvan hij zo’n 38 jaar de beheerder was. Er moest na verloop van tijd wel een bankman, lid van de afdeling Bunnik-Houten e.o., aan te pas komen om hem duidelijk te maken dat hij recht had op een gedeelte van de verenigingskorting.

Nou ja, als die dat dan regelen wou had hij daar vrede mee. Met zo’n man hebben we dus te maken. ‘Bijenhouden’ kwam hem op het spoor toen Yvonne Mooyweer, secretaris van Bunnik-Houten, de redactie verzocht de lezers mee te delen dat Ben Barten had besloten per 1 juli 2007 met zijn depot in Bunnik te stoppen. Zijn leeftijd en gezondheid dwongen hem daartoe.

Meteen verkocht

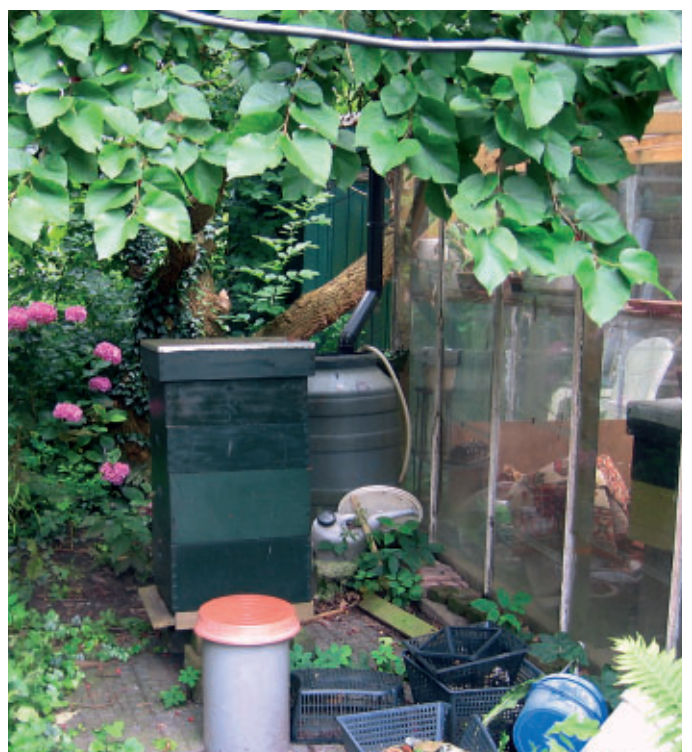
Koningslaan 23 te Bunnik. Mijn tom-tom brengt me wel in de buurt, maar niet tot voor de voordeur. Want dat zijn er op zijn minst drie. In zo’n geval sta je dan meestal voor een flat. Hier betreft het echter een alleenstaande, boerderij-achtige woning midden in een brede overvloed van groen en bloemen, door een smal bosschage gescheiden van de Kromme Rijn. Verderop lijkt er niks meer te zijn op een schijnbaar onbereikbare kas na en misschien nog een stulpje verderop.

Hier kwam Bernard Barten vanaf zijn 15e jaar te wonen. In de tuin werkend ontdekte hij een bijenzwerm. Daar had hij wel eens wat over gehoord. Dat je die dan scheppen kon bijvoorbeeld. ‘Ik had daarvoor natuurlijk toen niet het geëigende materieel. Wel een oude aardappelmand van mijn vader. Daar heb ik die zwerm dan maar in gedaan. En toen ben ik mijn licht gaan opsteken bij een echte imker. Zo is het gekomen. Ik was meteen verkocht. Als je me vraagt waarom ik aan de bijen mijn hart verpand heb ... ik zou het niet kunnen zeggen. Maar het was wel liefde op het eerste gezicht’. En meteen een liefde voor een leven lang. ‘Het zat niet zo in mijn familie: mijn broers en zussen en ook mijn vader waren er niet dol op. Wel op de honing: mijn vader was mijn beste klant. Zelf werk ik meestal zonder kap, al heb ik die wel altijd bij de hand. Mijn dochter Joke kon volop van de bijen genieten. Tot voor kort was zij mijn buurvrouw-imker, maar ze blijkt nu een allergie voor bijensteken te hebben ont-

foto's Ton Thissen

“... het was liefde op het eerste gezicht...”

Bartens enige en laatste bijenvolk

wikkeld. Dat is jammer. We houden er op dit moment nog één bijenvolk op na'.

Een nieuwe stal

Overdag was Ben Barten werkzaam bij o.a. Werkspoor: rijtuigen en bruggen (o.a. de spoorbrug in Zaltbommel) bouwen. 's Avonds was hij imker. Hij had zijn bijenstal vlak bij huis aan de Kromme Rijn. Toen die werd gekanaliseerd moest hij daar weg. Maar Waterstaat bouwde een nieuwe stal voor hem. "In mijn hoogtijdagen had ik wel zo'n honderd volken. Die gingen eerst naar het fruit, dan naar het koolzaad en de moerasandijvie en tenslotte naar de hei in Vierhouten en Uddel. Maar ook thuis viel best wat te halen. Slingeren deden we in de kas wat verderop. Met de ramen dicht natuurlijk. Mijn dochters ontzegelden en slingerden daar de raten die door mijn schoonzoon werden aan-gevoerd nadat ik ze bijenvrij uit de kasten had gehaald".

Het depot

In de zit-slaapkamer zit Barten voor het afgesproken gesprek in zijn stoel. De koffie is klaar; zijn dochter Joke bij de hand. Dan komen de verhalen.

Over het depot: "C. Pater – jarenlang lid van het Hoofdbestuur van de VBBN – zocht een depothouder en vroeg mij op een gegeven moment voor die functie. Dat leek me wel wat: je kwam nog eens iemand tegen, dacht ik. Ik heb er nooit spijt van gehad. Toen het storm liep heeft de vereniging mijn schuurtje met een aanbouw uitgebreid. We waren eigenlijk altijd open. Het eten moest wel eens een uurtje wachten want er viel natuurlijk altijd wel wat te praten. Mijn vrouw had daar geen moeite mee. Ook zij kon gerust een half uur met de klanten staan keuvelen, terwijl de aardappels al op tafel stonden. Er is hier wat afgekletst".

Over zijn onderscheiding: op 30 juni jl. werd hem door de voorzitter van de NBV, Jos Plaizier, de gouden speld van verdien-

ste uitgereikt. De eerste van de nieuwe vereniging. "Ik werd er door verrast en voel me nog steeds bijzonder vereerd. Ook kreeg ik kaarten en bloemen van verschillende kanten". Boven zijn bed prijken nog eerdere blijken van waardering voor zijn inzet voor de landelijke en plaatselijke vereniging. Hij werd nog al eens gevraagd voor een bestuursfunctie. Zo'n uitnodiging wimpelde hij dan weg met de toezegging zijn medeleden waar hij kon met raad en daad bij te staan. Velen hebben daarvan geprofiteerd. Ook van zijn bijen die hij over had en van het materiaal dat hij missen kon.

Over zijn pacemaker: omdat hij de laatste tijd nogal eens ongecontroleerd wil vallen heeft zijn cardioloog besloten een pacemaker in te brengen: "Zo'n onderhuids mechaniek om mijn hart in de pas te houden". Dat Barten imker is weet zijn dokter van de potjes honing die hij voor hem op het spreekuur mee-brengt. Gesprekjes tussen Barten en cardioloog: Barten: "Ach dokter, waarom in zo'n oud lijf nog zo'n ding aanbrengen?". Cardioloog: "Ik heb van je gehoord en ook gelezen dat de imkerij vergrijsd. Er komen nauwelijks nog nieuwe imkers bij. Het lijkt me goed voor de Nederlandse bijenhouderij die oude imkers zo lang mogelijk op de been te houden". Barten: "Je doet maar".

Typisch

Als ik hem tenslotte vraag of er nog iets is wat in het artikel-tje moet worden opgenomen, zegt hij: "Ik zou graag vermeld zien dat ik al die mensen die door de jaren heen mijn depot wisten te vinden, erg dankbaar ben voor hun klandizie maar vooral voor hun verhalen over hun bijen en alles wat daarmee samenhangt. Ik vind het spijtig dat ik stoppen moet, maar het kan niet meer en het is goed geweest". Typisch Barten: dankbaar zijn voor mensen die juist hem dankbaar moeten zijn en die dat ook zijn en lieten en laten blijken. Tot op de dag van vandaag. Barten, bedankt voor je potje Rhijnauwenhoning.

Het ga je goed.

Cursief **Rik Oldeven**

Wonder en wetenschap

In 1998 bracht de toenmalige VBBN – de vereniging bestond toen 100 jaar – een CD-rom uit getiteld: 'Honingbijen en andere insecten'. In de begeleidende info en in de wandelgangen werd deze cd ook wel de "Wondere wereld van de honingbij" genoemd. Terecht werd deze cd bekroond met de gouden medaille tijdens het Apimondiacongres van 1999 in Canada. Onlangs las ik in een of andere boekbespreking: 'Wonderen zijn niet in tegenspraak met de natuur, maar met wat wij van de natuur weten'. In die dagen las ik ook het een en ander over de heiligverklaring van een van huis uit Limburgse kloosterling door paus Benedictus de XVI. Bij zo'n heiligverklaring komt heel wat kijken. Onder andere tenminste één wonder dat door de aspirant-heilige zou zijn verricht. De term wonder wordt in de officiële heiligverklaring een beetje omzeild om zo aan de wetenschap tegemoet te komen. Men definieert het wonder daarom als een verschijnsel dat wetenschappelijk niet te verklaren valt. Althans tot op de dag van vandaag. Wellicht dat over 100 jaar de sluier wat verder of misschien wel helemaal is opgelicht. Al die heiligen vallen dan als rotte appels van de boom. Ik zou dat betreuren omdat ik vind dat het leven een stuk minder interessant is, als je er de mysteries, het onverklaarbare uit wegdistilleert.

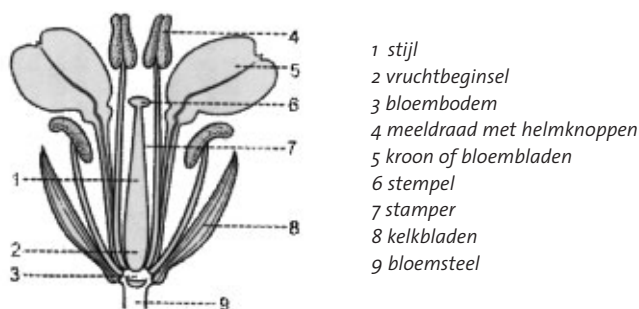
Gelukkig is daarvan bij mijn hobby – bijenhouden – nog lang geen sprake. Nog steeds doen mijn bijen vaak niet wat hun in de handboeken Bijenhouden wordt voorgeschreven. Momenteel heb ik een volk dat het vertikt een koningin te omarmen, zoals alle andere volken wel plegen te doen. Telkens hang ik een raam met eitjes en overig broed uit een ander volk in hun midden. Ze beschouwen mij kennelijk als hun koning, verzorgen netjes het broed, maar trekken geen doppen. Niet te verklaren: een wonder. 'Dat zou onderzocht moeten worden' roepen de honingjagers in koor. Ik zing niet met ze mee. Althans niet van harte. Hoe meer onderzoeken des te minder mysterie. En dat moeten we erin houden. Aan de wondere wereld van de honingbij dient eigenlijk geen einde te komen.

De fruitboom als drachtplant

Deze keer in de tuinles aandacht voor het fruit. Voor u als imker is de fruitteelt van belang als drachtplant voor de bijen. Aan een professionele fruitteler kunt u uw bijenkasten verhuren tijdens de bloeiperiode en vervolgens zorgen uw bijen voor de broodnodige bestuiving. Ook in de particuliere tuin treft men vaak fruit aan: bijvoorbeeld een kleine appel- of pruimenboom, soms een druif tegen de muur. Al deze gewassen moeten gesnoeid worden om de oogst te bevorderen. Van een aantal veel voorkomende fruitbomen geef ik u essentiële handvaten voor het snoeien.

Bloembouw

Een bloem is feitelijk een stengel met bladachtige delen die vervormd zijn in verband met de voortplanting. De belangrijkste delen van een bloem zijn de mannelijke meeldraden die stuifmeel produceren en een of meer vrouwelijke stampers met elk een vruchtbeginsel. Het schema laat zien hoe de bloem is opgebouwd uit de bloemdelen.

Bestuiving en bevruchting

Bij de meeste fruitbomen hebben we te maken met tweeslachtige bloemen, dat wil zeggen dat zowel de vrouwelijke (stamper) als de mannelijke voortplantingsorganen (meeldraden) op één bloem zitten.

Als de vruchtbomen in het voorjaar gaan bloeien, worden de stempels kleverig en springen de helmknopjes open: het stuifmeel komt vrij. De stuifmeelkorrels worden nu door insecten of door de wind op de kleverige stempels van open bloemen gebracht. Zitten de bloemen die elkaar bestuiven op bomen van een verschillend ras, dan spreekt men van kruisbestuiving. Zitten de bloemen op dezelfde boom, dan spreken we van zelfbestuiving. De meeste appelrassen hebben voor een goede vruchtzetting kruisbestuiving nodig. Wanneer het stuifmeel op de stempel komt barst het open en de stuifmeelbuis groeit door de stijl naar de eicellen in het vruchtbeginsel. Na het versmelten van de geslachtscellen ontwikkelen de bevruchte eicellen zich tot zaden en groeit het vruchtbeginsel uit tot een vrucht. Wanneer je bijvoorbeeld een appel eet, eet je dus het vruchtbeginsel van een bloem.

In de bestuivingsdriehoek is af te lezen welke appelrassen bij elkaar geplant moeten worden om tot een goede vruchtzetting te komen. Benoni is het enige ras dat bij zelfbestuiving voldoende vruchtzetting heeft. Bij Gloster 69 is zelfbestuiving mogelijk, maar beter is om er een Cox's Orange Pippin bij te zetten.

Snoeien van fruit

Zou u een vruchtboom op natuurlijke wijze laten groeien, dan krijgt u binnen een aantal jaren een dichte bos takken met een onregelmatige vruchtdracht. In de eerste 3 à 4 jaar is de snoei erop gericht om een goede boomvorm te verkrijgen. Daarna volstaat onderhouds-snoei en vervangings- of verjongingssnoei.

Al deze snoeimethoden hebben tot doel om de boom van binnen open te houden, zodat er voldoende zonlicht in de boom kan komen. Verder is de snoei belangrijk voor het verkrijgen van een regelmatige vruchtkwaliteit.

Bij fruitbomen onderscheiden we pitvruchten zoals appel en peer, steenvruchten zoals pruim, kers, perzik en abrikoos

Tijdstip

De hoofdsnoei van de fruitbomen vindt plaats in de winterperiode. Voor de pitvruchten is de beste tijd november tot februari. De steenvruchten worden zo laat mogelijk in maart gesnoeid, omdat zij vatbaar zijn voor de schimmelziekte loodglans. In maart kan het weefsel zich sneller herstellen dan in de winter. Maar nog beter is het om de steenvruchten direct na de oogst te snoeien. De wond kan zich dan nog voor de winter afsluiten.

Na een flinke wintersnoei ontstaat in de loop van het jaar binnenin de kruin vaak een ontwikkeling van jonge, steil en snel groeiende scheuten (waterloten). Deze kunnen al in augustus worden weggesnoeid, zo blijft de kroon open.

Onderstam

Bomen op eigen wortel groeien en dragen zeer variabel. Bomen die geënt zijn op een zelfde onderstam groeien uniform. De onderstam bepaalt uiteindelijk de grootte van de boom.

Het gebruik van onderstammen dateert uit het begin van de vorige eeuw. De allereerste onderstammen waren zaailingen die de groei van bomen sterk maar variabel stimuleerden. Uit die tijd stammen de hoogstambomen. Later ging men, vooral in Engeland, de zaailingen selecteren en begon men met kloneren van de meest geschikte zaailingen. Zo kreeg men onderstamklonen verschillend in groei-kracht. Bij appel stimuleert een M.16 -onderstam een matig sterke groei, de M.9 onderstam daarentegen een zwakke groei. Het overgrote deel van de moderne appelrassen groeien op M.9. Een boomgaard met deze appelbomen is een jaar of twaalf economisch rendabel.

Hoogstammen groeien veel krachtiger omdat ze geënt zijn op een onderstam die een sterke groei induceert. De bomen worden veel groter en hebben een stamhoogte van $\pm 1,80$ m. Deze bomen beginnen iets later met de vruchtzetting en kunnen wel meer dan honderd jaar oud worden.

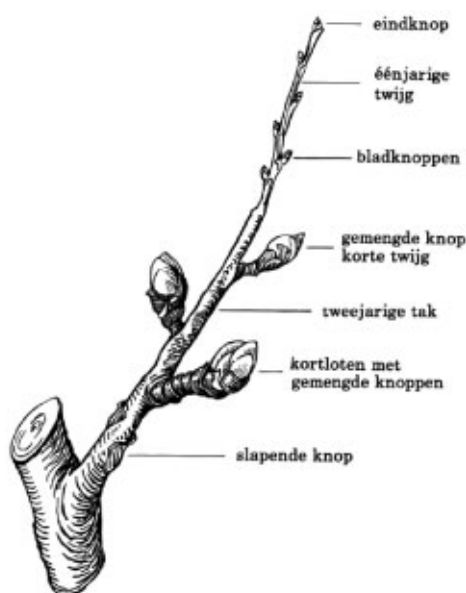
Sporen

De bloesem en het fruit vormen zich bij de appel en de peer aan zogenaamde vruchtsproten (kortloten), die eruit zien als sterk vertakkende en gedrongen takjes. Vaak zijn de bloemknoppen al in aanleg korter en dikker.

Bestuivingsdriehoek Appel															
Ras	Benoni	Cox's orange P.	Discovery	Gloster 69	Golden Delicious	Ingrid Marie	Jamba 698	James Grieve	Lobo	Mantet	Rode Jonathan	Schone van B.	Tydemans early	Winston	Zoete oranje
Benoni	+														
Cox's orange Pippin	+	x													
Discovery	+	+													
Gloster 69		+		≈											
Golden Delicious	+	+	←	+	x										
Ingrid Marie		+			+										
Jamba 698		+		+											
James Grieve	←	+	+		+	≈									
Lobo		+			+		+	+	x						
Mantet	+	←						+	+						
Rode Jonathan		+		↑	+	+		+	↑		x				
Schone van Boskoop	←	←	←	←	x			←	←	←	←	x			
Tydemans early	←				+			+	+		+		x		
Winston	←	+		+	+	+	↑				+	↑	←	x	
Zoete oranje		←						←	←		←				

Legenda

+ = vruchtzetting: zelfverdraagzaam en wederzijdsverdraagzaam; ≈ = enigszins verdraagzaam, maar kruisbestuiving beter;
 pijl = bestuiving in aangegeven richting geeft vruchtzetting; x = geen vruchtzetting: zelfonverdraagzaam en wederzijds onverdraagzaam; 'leeg' = nog niet volledig onderzocht

Op korte twijgjes op de gesteltakken vormen zich vanzelf sporen (kortloten). Om de vorming van sporen te bevorderen kunt u krachtige twijgen op de gesteltak insnoeien tot er vier of vijf ogen overblijven. Uit de bovenste ogen zullen nieuwe snelgroeende scheuten groeien, de onderste knoppen ontwikkelen zich dan meestal tot bloemknoppen. Het jaar daarop snoeit u het gedeelte boven de bloemknoppen af. Zo kan je bladdragend en snelgroeend schietlot definitief omvormen tot vruchtdragend.

Enkele soorten pitvruchten dragen de vruchtknoppen aan het einde van de twijgen. Ook steenvruchten vormen de vruchten aan de jonge twijgen. Bij deze soorten is het dus van belang om veel twijgen over te houden.

De snoei is bij deze soorten gericht op ruimte in de kroon en verjonging van gesteltakken.

Struiken, spillen

In ons land zijn verreweg de meeste appelbomen geënt op een M.9 onderstam en dat resulteert in relatief kleine bomen: spillen. Een spil is een boomvorm met een doorgaande stam tot ongeveer 2 meter, waar aan u korte horizontaal of afhangende takken laat zitten. Zorg dat de bovenste takken korter zijn dan de onderste.

Particulieren kiezen ook nog wel eens voor andere boomvormen. Struiken moeten een gespreide en open kroon hebben die niet altijd een hoofdtak hoeft te hebben. Aan een stuk of zes gesteltakken heeft de boom voldoende. Zorg dat de kroon zo open is dat zon en wind er goed door kunnen. Iedere winter snoeit u de meeste twijgen weg en bij een oudere boom dunt en verjongt u de sporen.

Hoogstam

Bij hoogstammen moet meer aandacht aan het vormen van de kroon worden besteed.

Wilt u een bolvormige kroon, selecteer dan weer drie gesteltakken die u verder van de stam twee keer laat vertakken. U krijgt dan een kroon met ongeveer twaalf gesteltakken wat een goede basis is voor een mooie boom.

Voor een piramidevormige kroon laat u op de onderste laag drie gesteltakken zitten. De hoofdtak snoeit u ongeveer 60-80 cm hierboven af. Op deze hoogte komt weer een laag van drie gesteltakken. Ga zo door tot u drie of vier lagen hebt. Om een mooie piramidale kroonvorm te krijgen moet u ervoor zorgen dat de vertakking van een laag verder van de stam begint dan die van de laag er boven.

Bronnen

Buishand, Tjerk, Fruittuin voor iedereen
 Bosma Kwekerij, artikel snoeien van fruitbomen

‘Ik wil een 10!’

Rob Plomp, Bennekom

De honingkeuring: een controle op belletjes, vlekjes, vinger-afdrukken, lijmrasten en honingdruppeltjes. Wat een mieren-neukerij. Oké, maar je wilt één keer je beste beentje voorzetten en nou eens niet gaan voor de door de minister-president verfoeide zesjes-cultuur. Je zegt tegen jezelf: ‘Ik wil een 10!’ en je stelt jezelf de vraag: hoeveel tijd en moeite moet ik in een ‘potje-honing-zo-van-het-schap’ steken, zodat de keurmeesters geen punten kunnen aftrekken.

Daartoe is het nodig om te weten waarvoor er aftrekpunten gegeven worden.

Volgt nu een overzicht uit het officiële keuringsreglement voor de klasse 5, heidehoning:

Pot		Deksel	
Afvolhoogte ongelijk	1	Honingresten	2
Lijmrasten	2	Vuil	2
Honingresten	2	Roest	2
Vinger- en vetvlekken	2	Niet nieuw	5
Vuil	2		
Vreemde geur	2	Honing	
		Schuim	2-5
Etiket		Wasdeeltjes	0-3
Inktvlekken	2	Luchtbellen	2-5
Bobbels	2	Afwijkingen in geur,	
Scheef geplakt	2	kleur of smaak	veel
Foute vermelding (totaal)	20	Kristallen	1-5
Foute informatie (totaal)	12	Scheef oppervlak	2

Feiten

Niets aan te doen Een aantal zaken zijn bijna niet te beïnvloeden. Afwijkingen in geur/smaak/kleur worden door mengen met andere honing alleen maar groter. Voor heidehoning geldt een maximaal watergehalte van 23%. Dat is wel te verbeteren door bijvoorbeeld reuzebalsemienhoning bij te mengen (zit altijd laag in water: 17%) maar de honing zal dan sneller gaan lopen en dat is ongewenst voor heidehoning. Op deze manier zou een zuivere heidehoning van de Ginkelse heide gemengd mogen worden want heidehoning heet heidehoning als 45% van de pollen van de heide afkomstig is.

Wel iets aan te doen De andere aftrekpunten zijn wel controleerbaar. Vooral de Oudhollandse reinheid staat hoog in het vaandel. Daaraan kun je een strategie ontleenen zodat de keurmeesters niet anders dan een 10 kunnen geven.

Deze strategie is als volgt.

Strategie

De heidehoning mag geen vuiltjes bevatten en niet lopen. Dus het zeven moet nogmaals ruim voor de keuring gebeuren zodat de honing weer kan opstijven. Daarnaast moeten de luchtbellen, groter dan 2 mm, in de honing de gelegenheid krijgen om op te stijgen in de steeds maar stijver wordende honing. Mijn heidehoning bevat veel vossenbes en die kristalliseert sneller en dat mag niet (tot 5 punten aftrek). Dus moet de honing voor de keuring opgewarmd worden om de honing volledig vloeibaar te maken. Dan gaat de honing weer meer lopen zodat er ruimte moet zijn om die weer op te stijven.

Planning

13 oktober	zeven van de honing en afvullen van de potjes
20 oktober	controleren op luchtbellen die nog niet uit de honing zijn gekomen
27 oktober	au-bain-marie opwarmen ter voorkoming van kristallen
31 oktober	laatste belletjes verwijderen
2 november	in de koelkast om stijver te worden
2 november	vlak voor de keuring op kamertemperatuur brengen (condens!) en opplakken etiket.

Uitvoering

Het zeven moet natuurlijk door een fijnere zeef dan door een dubbele honingzeef. Dus wordt er een panty (geen ladders, geen plujsjes) van schoonmoeder georganiseerd en 4 potten heidehoning door de panty geperst. De honing wordt iets opgewarmd want dat loopt lekkerder. Dan diezelfde dag de honing tot rust laten komen (eerst de luchtbellen eruit) en afvullen. De potjes controleren op gaafheid. Potje op de weegschaal en tot 4 mm onder de lasnaad het eerste potje afvullen; dan zit er 472 g honing in. De andere potjes afgevuld met 472 g... oeps 475 g! Met een theelepeltje 3 g eruit halen. Vanaf nu moeten de potjes rechtop blijven want het oppervlak mag niet scheef zijn en er mogen geen honingresten aan de rand zitten. Kinderen en ander grijpgraag gespuis uit de buurt houden. Inmiddels ben ik wel bijna een potje aan honing kwijt, achtergebleven aan lepels, in panty en pannetjes.

Na een week het oppervlak controleren op schuim. Dat bestaat vooral uit opstijgende luchtbellen en die vormen een schuimlaagje. Het doorprikken van de bellen blijkt goed te werken. Na een week zitten er geen grote luchtbellen meer op de honing, het oppervlak is recht, geen vuiltjes maar... de eerste kristallen verschijnen.

Ondertussen wordt gewerkt aan een goed etiket met de juiste info (naam/adres/productiecode/ten minste houdbaar tot/ Nederlandse honing/gewicht = 450g). Niet moeilijk maar een klein foutje leidt tot aftrekpunten. Zwaar gestraft wordt de imker met een fout op zijn etiket.

Studiedagen

Nog een week te gaan. Het lijkt de goede tijd om de honing vloeibaar te maken: er is een week over om de honing te laten opstijven zonder dat er weer kristallisatie optreedt. In een grote pan worden de potjes au-bain-marie verwarmd. Gaat toch wel een dagje inzitten want het water koelt snel af en de kristallen zijn hardnekkig. Eénmaal vergeten het vuur onder de pan uit te doen: de honing wordt weliswaar vloeibaar maar begint ook te lopen. Twee dagen voor de keuring zitten er toch nog enkele luchtbelletjes langs de rand. Deze met een speld doorgeprikt.

Op de keuringsdag loopt de honing nog een beetje. Het idee is om de potten de laatste uurtjes in de koelkast te zetten, maar niet te lang. Bij een lagere temperatuur wordt de honing wel weer stijver maar de kristallisatie gaat dan weer sneller. Een uur voor de inlevertijd de potten "gechambreerd" (op kamer-temperatuur gebracht). De condens laat het plakken van het etiket nog niet toe maar maakt het verwijderen van vetvlekken, vingerafdrukken en honingrestjes makkelijker. Bij een laatste controle ontdek ik enkele minieme honingresten net boven het oppervlak. Deze worden met tissue en aardappelschilmesje verwijderd.

Het opplakken van het etiket (zelf gemaakt) gaat goed: het zit recht en er zitten geen bobbels onder. Bij het inleveren hebben een paar randjes losgelaten. Met lijm en handschoenen aan (geen vingerafdrukken) wordt geprobeerd om de randjes vast te plakken. Lukt niet helemaal. Maar eens kijken hoe mierenneukerig de keurmeesters zijn. Als laatste, voor de zekerheid: nieuwe dekseltjes.

Uitslag

En dan de prijsuitreiking: 'In de klasse 5 Heidehoning een eerste plaats voor Rob Plomp met een 10!'

Ik heb een 10!

Conclusie

Kan een 1e prijs op een honingkeuring gehanteerd worden ter promotie van je honingverkoop? Nee: zowel de honingkeuring als de verkoop van eigen honing zijn leuke onderdelen van het bijenhouden maar hebben niets met elkaar te maken. Ik verkoop rustig honing met resten aan het deksel, vingerafdrukken, scheef oppervlak. De honing smaakt er niet minder om. Als ik veel, erg veel tijd heb doe ik volgend jaar weer mee met de honingkeuring. Al was het maar vanwege de verdediging van de fraaie wisseltrofee voor de afdeling met de beste inzending van de regio.

Studiedag Boxtel

Aat Rietveld

Er meldden zich 185 deelnemers voor de studiedag in november. Naast de ongeveer 25 medewerkers waren er dus weer ruim 200 mensen samengekomen om lezingen bij te wonen en elkaar te ontmoeten.

Het programma was zeer gevarieerd. Na het welkomstwoord van de vicevoorzitter van de NBV, Aat Rietveld, begaf ieder zich naar één van de vier lezingen. Ook deze waren zeer gevarieerd. Guido Sterk van het Belgische bedrijf Biobest verzorgde een door iedereen zeer gewaardeerde voordracht over biologische gewasbescherming.

Kees van Holland, net zijn bedrijf overgedaan aan een opvolger, zat midden tussen zijn publiek om op de hem bekende manier zijn verhaal over honing te houden. Een op en top praktijkman.

Frits Kruse hield zijn succesvolle lezing over Bloemrijke akkers. Deze lezing oogstte in 2006 in Witteveen veel lof en ook de bezoekers in Boxtel waardeerden het verhaal zeer.

Arie Koster is een uitermate deskundig ecooloog die een ongevenaarde kennis bezit van alles wat bloeit en groeit en de relatie van planten met onze honingbij uitstekend uit de doeken weet te doen.

Naast de lezingen was er veel te zien. Huub Weterings uit Rijen is één van de weinigen die het ambacht van korfvlechten beheerst volgens de oude methode met uitsluitend inheems materiaal. Wilgenteen als vlechtband, zo sterk dat er 100 kilo aan kan hangen. Nostalgie om te bewaren en verhalen die boeien.

Naast nostalgie moderniteit: André Feijen stimuleerde ons een eigen website te bouwen. Zijn demonstraties zijn zeer stimulerend. Ook het kunstraat gieten van Frans van Gils trok veel belangstelling. Het lokaal waar een groep Belgische vrienden hun soms wonderlijke uitvindingen hadden opgesteld was een ontmoetingsplaats voor nieuwsgierige imkers. Ook andere uitvindingen trokken de belangstelling en lokten discussies uit. De heerlijke lunch vervolmaakte het geheel en de verloting zorgde ervoor dat enkele bezoekers met een mooie prijs naar huis gingen. De verkoopstand van het Bijenhuis, bemenst door Anke en Roel ten Klei, deed goede zaken. Het ruime assortiment bood elk wat wils. Na afloop werd er nog druk gepraat bij de uitgestalde honing die door een aantal deskundige keurmeesters was gekeurd. Ontmoeten en leren waren dus de ingrediënten van deze zeer geslaagde dag.

bijschrift

Elke imker is bestuivings-imker

Joep Verhaegh

Door het houden van bijen doet elke imker aan bestuiving. In een cirkel met een reikwijdte van pakweg 3 km vliegen de honingbijen op allerlei bloemen. In de particuliere tuinen van mijn burens bestuiven mijn honingbijen in het voorjaar het fruit: de kersen-, de pruimen- en de appelboom, de kruisbessen, de frambozen, de doornloze bramen en de blauwe bes, de besdragende heesters zoals de mooie hulst, de vuurdoorn en de lijsterbes. Ook de dertig aardbeienplanten van mijn buurman worden bestoven door mijn honingbijen. Als beloning voor het gedane werk nemen de bijen daarvoor nectar en stuifmeel mee naar huis.

Wie fruit wil eten, moet de bijen niet vergeten. Aldus een lijfspreuk van onze Lei Hensels. Als de vruchten en bessen rijp zijn, proberen de vogels mijn burens te helpen met de oogst. Netten voorkomen die hulp. In het voorjaar bezoeken mijn bijen op anderhalve kilometer een weiland van een hobbyboer vol met de gele paardebloemen. Eén bloemenzee, een

prachtig gezicht. 's Avonds voor mijn bijenkasten snuif ik de zweetlucht van de paardenbloemenhoning op.

Te voet op weg naar mijn werk speur ik naar bijen in voortuinen: een bij in een gele crocus verzamelt het eerste stuifmeel, op de mahonia naast een hommelmkoningin zelfs vier honingbijen, op de rode ribes drie hommelmkoninginnen en twee bijen.

Op 2 kilometer ontdekken de eerste bijen een perceel bloeiende blauwe bessen. De ontdekkers gaan snel naar hun volk terug en geven via hun tomtom de plaats van de natuurlijke honingpot aan hun zusterbijen door. In no-time stort een leger van tienduizenden bijen zich op de witte bloemen van de blauwe besenstruiken, die gevuld zijn met suikerrijke nectar en gewild stuifmeel.

Momenteel verzorg ik nog ruim honderd bijenvolken. Een prachtige hobby om 's middags komende uit de school met interessante actieve pubers de harde schijf te resetten. Mooi

de natuur in, volken controleren en in orde maken voor de bestuiving in kassen of in de open lucht. Bijenhouden is cool. De buitenstanden bevinden zich nabij natuurgebieden met volop wilg: vier tot zes weken bloei in het voorjaar, de bijen gaan als een speer vooruit. Na de wilg naar het fruit of de blauwe bes, in de zomer naar natuurgebieden op de vuilboom, braam of de linde in het aangrenzende buitengebied.

Waarom dit verhaal?

Bijen zijn van onmisbare waarde voor onze hedendaagse maatschappij. Bijen bestuiven in Nederland zo'n 600-1000 plantensoorten (bron: Arie Koster). De bij hoort erbij. Dat belang wordt alleen maar groter. De wilde bijen gaan helaas in aantal achteruit. De bestuivingstaak van de wilde bijen kan grotendeels door onze honingbijen worden overgenomen. Immers honingbijen zijn generalisten in bestuiving d.w.z. ze kunnen bijna alle insectenbloemen bestuiven. Bovendien worden honingbijen

verzorgd door imkers, die de volken kunnen brengen naar plekken, waar voldoende insectenbloemen zijn. Waarom geen bijenvolken als beheersmaatregel in natuurgebieden plaatsen voor de bestuiving van wilde planten? De Allgemeine Deutsche Imkerbund heeft als doelstelling, dat de honingbij in het hele land aanwezig moet blijven vanwege zijn algemeen nut. In de Europese Unie staat de honingbij na het varken en de koe op de derde plaats als economisch dier. Daarom is het zo belangrijk, dat de economische waarde van de honingbij voor de bestuiving van land- en tuinbouwproducten in Nederland binnenkort in kaart wordt gebracht.

De uitkomst staat voor mij al vast. De bij is van onschatbare waarde voor onze moderne samenleving.

Een uitdaging voor ons imkers om die boodschap overal uit te dragen. De imkerij als boeiende en nuttige natuurhobby moet behouden blijven voor de volgende generaties.

Uit de imkergemeenschap

Wethouder helpt bij bouw bijenhotel

Jan de Wit, voorzitter NBV afd. Brummen

In het kader van de MADD-day (Make a Difference Day) op 3 november waren bij de Imkervereniging Brummen vier vrijwilligers actief. Het doel van deze dag was dat vrijwilligers zich ook eens buiten hun eigen werkveld oriënteren.

Onze vereniging had daartoe een tweetal projecten bij de SWB (Stichting Welzijn Brummen) ingediend, te weten de bouw van een bijenhotel, een wand met nestgelegenheden voor solitaire bijen en de aanleg van een verhard pad naar onze bijenstal.

Met natuurlijk de hulp van onze eigen leden zijn we die dag ver gevorderd. De heren, onder wie onze wethouder Van Klinken, wisten de handen goed uit de mouwen te steken en ook de dames stonden hun mannetje. Allen hadden hun erwtensoep bij de lunch wel verdiend. Naast de fysieke steun denken we ook hiermee het houden van bijen te promoten. Al met al een zeer succesvolle dag.

Pas op met koninginnegelei!

Voordat een jongeman in dienst ging gaf hij zijn moeder een glazen pot vol koninginnegelei in bewaring. Zij was op haar beurt bekend met de verjongende eigenschappen van deze gelei. Toen de zoon na

een groot aantal maanden met verlof naar huis ging werd hij op het station opgewacht door een jonge vrouw met een kinderwagen. De jonge vrouw, die sprekend op zijn moeder leek maar dan 30 jaar jonger, rende naar hem toe en viel hem om de hals. 'Je herkent je moeder zeker niet meer' zei ze. 'Jawel', stamelde hij, 'maar hoe zit het met die baby?'. 'Dat is je vader' antwoordde ze, 'die heb ik teveel van het goedje uit die glazen pot gegeven'.

Klaus Nowotnick, Germany

Bron: Leipziger Bienen-Zeitung Oct/Nov 1958.

Stichting 'Bijen en Natuur'

Deze stichting heeft ook in het afgelopen jaar diverse financiële bijdragen toegekend aan verenigingen in het Oosten van het land, waarvan diverse leden als vrijwilliger hebben meegewerkt aan de LAGA te Losser.

Voor 2008 kunnen nog aanvragen worden ingediend.

Aanvragen richten aan: Tonnie Franken, Bentheimerstraat 124, 7573 EC Oldenzaal, e tonnie.franken@wx.nl.

En natuurlijk wensen we alle imkers een zeer goed 2008 toe.

Namens het bestuur, Tonnie Franken.

Advies bestuiving-vergoeding 2008

- Voor plaatsen bij onbedekte teelten € 45,00 per volk voor drie weken of minder; bij verlenging een toeslag van € 2,50 per dag.
- Voor plaatsing bij bedekte teelten € 30,00 per volk per week.
- Voor bestuivingsobjecten, waarvoor in opdracht van de teler speciale volken worden aangehouden en ingezet, kunnen onderhands vergoedingen worden vastgesteld.
- Voor transport van de volken vanaf de bijenstal tot aan de teler kunnen kosten in rekening gebracht worden.
- De NBV adviseert de imker om bij afspraken met de teler een schriftelijke bestuivingsovereenkomst op te stellen.

Toelichting

Onderzoek leert, dat de gehanteerde verhuurprijzen voor plaatsing van bijenvolken bij bedekte teelten doorgaans onder de adviesprijzen liggen. Een bijkomend aspect is het feit, dat de prijzen van hommelvolken in het voorjaar van 2006 gekelderd zijn in Nederland. Aanpassing van de adviesprijzen bij bedekte teelten naar beneden is raadzaam om het aandeel van de bestuivingsmarkt in Nederland te behouden.

In onbedekte teelten ontwikkelt zich een toenemende vraag naar bestuivingsvolken, waaraan niet in alle gevallen kan worden voldaan. Daarom kan een verhoging van de adviesprijs voor onbedekte teelten een prikkel zijn voor imkers om meer volken te leveren voor buitenteelten.

Joep Verhaegh, lid HB en lid bestuivingscommissie van de NBV

Koninginnenteelt-dag za 2 februari

(Wentgebouw, De Uithof, Sorbonnelaan 16, 3584 CA Utrecht)

Spreker van de dag is Robin F.A. Moritz van het Instituut voor Biologie, Martin Luther Universiteit Halle Wittenberg, Duitsland. Hij zal het onderwerp 'Imkerij en biodiversiteit: een Global Conflict' bespreken. In deze presentatie wordt het effect van de imkerij op behoud van biodiversiteit uitvoerig bekeken. Het gevolg van koninginnenteelt, bijentransporten, commerciële en hobby imkerij voor het functioneren van ecosystemen en de samenstelling van wilde honingbijenpopulaties zal worden besproken. Het thema wordt geïllustreerd aan de hand van voorbeelden uit Europa, Afrika en Amerika.

Tijdens deze dag zal een aantal groeperingen die zich bezighouden met het verbeteren van onze bijen, verslag doen. O.a. de Buckfastgroep Marken die werkt aan de varroaresistentie; Carnicavereniging VCI en de stichting 'De Duurzame Bij'. Hayo Velthuis zal het invoeren van koninginnen bespreken en Romée van der Zee zal *Nosema ceranae* toelichten.

Dagindeling

10.00 u. Opening door Jan Dommerholt
10.05-11.30 u. Imkerij en biodiversiteit: een Global Conflict door Robin F.A. Moritz
11.30-12.00 u. Koffiepauze
12.00-12.20 u. Buckfastgroep Marken
12.20-12.40 u. Carnicavereniging VCI
12.40-13.00 u. Stichting 'De Duurzame Bij'
13.00-14.00 u. Lunchpauze
14.00-14.30 u. Invoeren van koninginnen door Hayo Velthuis
14.30-15.00 u. *Nosema ceranae* door Romée van der Zee

Kosten van deelname € 10,- p.p.

Aanmelden vóór 25 januari 2008 bij:

- NBV, Marga Canters, t 0317- 422 422
e onderwijs@bijenhouders.nl
- Jan Dommerholt, t 0573-28 16 50
e jdommerholt@planet.nl

2e Internationale Beekeeping Congres in Bhutan

Van 19-21 augustus 2008 zal in Thimphu, Bhutan het 2e Internationale Beekeeping Congres worden georganiseerd door de Century Foundation uit India in samenwerking met het ministerie van Landbouw van Bhutan.

Bijenhouden in de Himalaya is een winstgevend landbouwtak en zorgt naast werkgelegenheid voor een aanvullend inkomen. Een probleem is echter het bij elkaar brengen van de specifieke, veelal praktische, kennis uit de verschillende landen. Daarom is het thema van het congres de ontwikkeling van het bijenhouden en haar relevantie voor de landbouw in de Himalaya. De organisatie hoopt een forum te vormen waarbinnen maatregelen en programma's kunnen worden besproken die leiden tot een meer productieve en stabiele imkerij. Het doel is een situatie te scheppen waarin bijenhouden bijdraagt tot een verhoging van de levensstandaard waarbij een optimaal gebruik van de natuurlijk aanwezige mogelijkheden en het behoud van het eco-systeem voorop staan.

De organisatie hoopt dat het congres zal bijdragen tot een betere kennis van de diversiteit van de bijen in de Himalaya en daarnaast dat de (inter)nationale deelnemers zullen genieten van de gastvrijheid van Bhutan.

Voor meer informatie:

- i www.beekeeping.com/databases/bhutan_first_annonce.pdf
- e ibcbhutan@gmail.com

Apipedia

Ton Thissen

Bij: in de Middeleeuwen: bie. Ook dialectisch: bie. Vergelijk het Engelse bee (spreek uit: bie). Toen wief wief werd, werd bie bij. Men brengt de bie/bij wel in verband met beven, trillen, bibberen, vrezten. Maar zeker is dit niet.

Imme, dialectisch ieme: bij, bijenkorf, bijenzwerm. Voor bijenvolk/bijenzwerm valt het meest te zeggen omdat imme oorspronkelijk menigte zou betekenen. Wellicht verwant met het Latijnse omnis dat al, alles betekent.

Imker: bijenhouder. Afgeleid van imme. Naast imker/iemker ook ijmker (ie wordt ij) en bijker (een samentrekking van bij en iemker?)

Bronnen

Wijk, N.van, Franck's Etymologisch
Woordenboek

Vries, J.de, Etymologisch woordenboek
(Aula)

Latijns-Nederlands woordenboek (Aula)
Grieks-Nederlands woordenboek
(Prisma)

Inbinden maandblad BIJEN of Bijenhouden

U leest op dit moment het eerste nummer van de tweede jaargang van **Bijenhouden**, uitgegeven door de NBV. Een manier om uw maandblad mooi te houden is door dit te laten inbinden. De NBV biedt alle lezers, evenals vorig jaar, de mogelijkheid om jaargangen van het maandblad **Bijenhouden** in te laten binden. De ingebonden jaargangen krijgen een donker-groene harde kaft met goudkleurige opdruk op de rug. U kunt ook nog jaargangen van het Maandblad BIJEN laten inbinden.

Om uzelf kosten te besparen doet de binder het verzoek om alle nietjes voorzichtig uit de bladen te verwijderen. Levert u de maandbladen in mét nietjes dan wordt een bedrag voor het verwijderen ervan in rekening gebracht. U heeft voor beide maandbladen de mogelijkheid om per jaargang of per twee jaargangen in te laten binden.

BIJEN: één jaargang: € 14,50 of twee jaargangen: € 18,-;

Bijenhouden : één jaargang: € 18,- of twee jaargangen: € 23,-.

Wilt u ervoor zorgen dat uw jaargang(en) vóór 15 april 2008 door ons ontvangen is (zijn)? U kunt deze sturen aan: Secretariaat NBV, t.a.v. Marga Canters, Postbus 90, 6720 AB Bennekom. Afgeven in de winkel óf bijvoorbeeld tijdens de vergadering Groepen/HB op 23 februari 2008 óf tijdens onze Algemene Ledenvergadering op 5 april 2008 mag natuurlijk ook.

Hartelijk dank!

Afdeling Elburg/Oldebroek van de NBV is helaas onlangs opgeheven en de leden zijn ondergebracht bij omliggende afdelingen. Na het afronden van de boeken stond er nog een mooi saldo op de rekening. De leden hebben unaniem besloten om dit bedrag te storten in het Dick Vunderinkfonds. Hierdoor kunnen er meer innovatieve projecten op het gebied van promotie van de bijenteelt worden gesteund. Het bedrag komt hiermee ten goede aan de bijenteelt in heel Nederland. *Het Hoofdbestuur van de NBV wil afdeling Elburg/Oldebroek hartelijk bedanken voor dit geweldig mooie gebaar.*

Onderscheidingen NBV 2007

Marga Canters/Gerda Bogaards

In 2007 mochten diverse NBV-leden een blijk van waardering ontvangen. Verenigingsspelden worden uitgereikt bij langdurig lidmaatschap: leden die 25 jaar lid zijn ontvangen een verzilverde speld, bij een lidmaatschap van 40 jaar (naam vetgedrukt) ontvangt men een vergulde speld.

Erespelden (in het verleden uitgereikt aan mensen die een aantal jaren een bestuursfunctie uitoefenden) zijn uit de roulatie genomen.

Een *plaquette met graving* wordt uitgereikt aan leden die 50 jaar (vet & cursief gedrukt) lid zijn.

Een *erekorfje* ontvangt men wegens bijzondere verdiensten, het *erelidmaatschap* verdient men bij uitzonderlijke verdienste. In 2007 mochten de heren J.N.M. Calis uit Laren NH., M.J.M.H. van Iersel uit Udenhout en H.A.T. van der Scheer en mw. E. Verschoor-Kalff een erekorfje in ontvangst nemen.

Het Hoofdbestuur van de NBV wil de leden die in 2007 in aanmerking kwamen voor een onderscheiding nogmaals danken voor hun trouw aan en inzet voor de Vereniging.

Arnhem/Velp: **N. Zeldenrust**

Asten: **P. Hurkman, G. Meulendijks**, P. Slegers

Baarle-Nassau: **C. van den Brandt**, C. Kerremans, S. Mathijssen, A. Spapen,

F.E. Staes, R.J.C. Tuytelaars

Beilen: L. v.d. Bult, **W. Oldenkamp**, **H. Oostenbrink**

Beemster: R.M. Fontein, C.M. van Joolen, J.L.M. Keijser, G. Prins, A.J.G. Roeten, J.M. Verrier, mw. G. Vuijk

Beetsterzwaag: J. Busman, K. Jellema

Bennekom: J.A. Dijkstra, H.J. Haverkamp

Bernheze: P.M. van de Pol

Boekel: P.L.M. Raijmakers

Bunnik/Houten: **B.Th. Barten**,

H.A. van Dam, M. Vellinga

Bussum: **J. de Heer**,

mw. E.C. Schild-Schofaerts

Deurne: P.J. Friesen

Dieren: K. Eskes

Eck en Wiel: L.J. Slagter

Eerbeek: **H. van Reen**

Eindhoven: P. Hanenburg

Enschede: A.W.J.M. Willems

Epe: E.C. van de Kleij

Geldrop: P.C.B. Rexwinkel

Gorinchem/Meerkerk: D.C.C. van Aartrijk, K. Francke

Haaksbergen: H.A.B. Konniger, J.G.B. Vaanhold, A. Wijlens

Haaren: A. van de Hurk

Heerde: H. Regterschot

Horst-Venlo: L.G.M. Groetelaars, G.M.M. Linders

Hoogeveen: P.C. van Dijk, H. van Triest

Leiden: A. de la Rie

Made: P. Parel

Musselkanaal: A. Hemmen

Oostburg: J.F. Timmers

Oosterhout NB: W. Lambregts

Oss: mw. I. Reppmann-Hulsman

Putten: P. Jager, E. Timmer

Roer- en Leudal: J.J. Kessels, W.A.J. Maessen, A.B. Visschedijk

Ruinen: J. Elslo, G.B.W. Vos

Texel: J. Jager, H. de Ruiter, mw. M. de Wilde-Stuurman

Utrecht: **F.H. Grobben**

Veenendaal: **C. van Holland**

Veghel: A. van der Heijden

Voorst: M.M. Lengkeek, P.H. Wildeboer

Vriezenveen: **H.A. Kiers**, H.A.J. Wolterink

Walcheren: J.J.A.M. Bruurs, Joh. v.d. Maas

Weert: P.M. Kirkels, **H.G.J. Kuppens**

Wolvega: H. van Gijssel

De Wouden: J. Hiemstra

Zelhem: H.W. Regelink

Zwolle: B. Kroes

Cursussen

Amsterdam:

Basiscursus Bijenhouden

Afdeling Amsterdam (AVBB) van de NBV start begin maart 2008 genoemde cursus. Kosten € 100,-. Inl.: Ries Hoogendoorn, t 020-61 03 401, e rieszhoog@hetnet.nl. Zie ook www.bijenpark.nl of lees de syllabus op www.bijenhouders.nl onder afdeling Amsterdam.

Amsterdam: kennismakings-cursus Bijenhouden

Op 16 februari geeft de NBV afd. Amsterdam genoemde cursus van 10.00-12.00 uur. In vogelvlucht wordt verteld over bijen en Bijenhouden. Later in het jaar wordt bij voldoende belangstelling nog een kort praktijkdeel gegeven. Locatie: het nieuwe bijenpark aan de Bar. Schimmelpenninck van de Oyeweg 1. Kosten € 10,- p.p., inl.: Ries Hoogendoorn, t 020-61 04 301, e avbb-rieshoog@hetnet.nl. Zie ook www.bijenpark.nl.

Arnhem/Velp:

basiscursus Bijenhouden

Half februari start genoemde cursus. Theorielessen in het CNME/Kinderboerderij Presikhaaf, praktijklessen in de bijenstal van het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem, Prijs € 125,- p.p. (incl. kap, lesboek en consumpties). Inl.: Han Geltink, t 026-4432386, e geltink@planet.nl.

Boskoop: basis- en vervolgcursus Bijenhouden

De basiscursus start op di. 19 februari, omvat 15 theorielessen en 10 praktijklessen, kosten € 150,- (incl. syllabus, consumpties en examen). De vervolgcursus start op wo. 20 februari, omvat 12 theorie- en 8 praktijklessen, kosten € 175,-. Theorie lessen in Boskoop, praktijklessen in Reeuwijk. De cursussen worden afgesloten met een examen. Als u slaagt, ontvangt u het officiële NBV-diploma. Inl.: NBV afd. Hollands Midden, Engbert Folles, t 0182-53 13 83, e imkerij@folles.nl

Den Haag:

Basiscursus Bijenhouden

De cursus start eind februari met theorielessen. Vanaf half april beginnen de praktijklessen. Alleen het theoretische deel van de cursus volgen kan ook. Inl.: Paul van Rooijen, t 071-56 14 437, e rooijen2@freeler.nl

Deurne:

Basiscursus Bijenhouden

In januari start St.Ambrosius Peelland genoemde cursus met 8 theorie- en 8 praktijklessen. Bij goed gevolg ontvangt u een officieel diploma van de NBV. Mocht u na de cursus lid worden van Deurne dan krijgt u een bijenvolk kado. Kosten € 150,-. Iedereen vanaf 12 jaar is welkom om deze cursus te volgen. Inl.: J. Berkers, t 0493-31 77 28, e j.berkers16@chello.nl.

Duiven/Zevenaar:

Basiscursus Bijenhouden

ABTB/NBV-cursus imkeren met Buckfast-bijen (6 theorie- en 10 praktijklessen), start begin februari 2008. Koninginnenteelt zal een wezenlijk onderdeel van deze cursus uitmaken. Kosten € 140,- (incl. bevruchtungskastje). Inl. en aanmelden: Piet van Schaik, t 026-31 18 663, e ptvschaik@zonnet.nl of Ton Thissen, t 0316-52 74 37, e trthissen@hetnet.nl.

Eerbeek:

Basiscursus Bijenhouden

NBV Afd. Eerbeek start in februari 2008 met theorielessen, gevolgd in april (t/m sept.) met praktijklessen en evt. excursie. Kosten € 125,- (incl. documentatie, consumpties en examen). Inl.: Harrie Leeftang, t 0313-65 45 06, e bijenleef@hetnet.nl.

Enschede:

Basiscursus Bijenhouden

In het voorjaar van 2008 start genoemde cursus (5 theorie- en 10 praktijklessen), kosten € 125,-. Inl.: Henk Roerink, t 053-43 27 711, e henk.roerink@home.nl, i www.pelmolenimker.nl.

Enschede:

Cursus Korfvlechten

Bij voldoende deelname start de NBV afdeling Enschede deze maand genoemde cursus. Inl.: Arjen Faber, t 053-43 37 151, e a.faber@12move.nl

Helmond:

Basiscursus Bijenhouden

In februari 2008 start genoemde cursus met theorielessen, in april starten de praktijklessen. Kosten € 140,- (incl. lidmaatschap NBV en afdeling Helmond). Inl.: Jos Liebens, e j.liebens@fontys.nl Of schriftelijk bij Ad van Grinsven, Lieshoutseweg 57, 5735 BB Aarle-Rixtel.

Horst a/d Maas:

Basiscursus Bijenhouden

Deze cursus wordt gegeven door twee bijenteeltleraren in het gloednieuwe praktijkcentrum 't Zoemhukske. Inl.: Jacques Bielen, t 077-46 72 940 (ná 18.00 uur), e zoemhukske_horst@hetnet.nl.

Leiden: Basis- en Vercvolgcursus Bijenhouden

Bij voldoende belangstelling starten genoemde cursussen in het voorjaar van 2008. Inl.: Steve Dulek, t 071-57 21 542, e st.dulek@xs4all.nl.

Noordoost-Nederland: Basis- en Vercvolgcursus Bijenhouden en Koninginnenteeltcursus

Aanmelden bij: Eiso Eizinga, Hesselterweg 2, 7961 NH Ruinerwold, e EW.Eizinga@gmail.com of bij Jaap Smit, Hooiweg 59, 9761 GN Eelde, e smittalens@hetnet.nl. Zie ook elders in dit nummer.

Utrecht:

Basiscursus Bijenhouden

De cursus start in januari 2008 met theorieles (7), aansluitend praktijklessen t/m september. Alle lessen worden gegeven op Plutodreef 9 (wijk Overvecht nabij station Overvecht) te Utrecht. Organisatie: NBV afd. Utrecht i.s.m. afd. Bunnik/Houten. Geslaagden ontvangen een officieel diploma van de Nederlandse Bijenhouders Vereniging (NBV). De kosten bedragen € 160,- (incl. lesboek, consumpties en examen). Inl.: Lisette van Ingen, t 030-27 10 825, e spetterlvi@yahoo.com.

Veenendaal/Wageningen:

Basiscursus Bijenhouden

De eerste cursusavond was op 7 januari 2008 in het Bijenhuis te Wageningen, aanvang 20.00 uur. U kunt nog inspringen! De cursus omvat 8 theorie- en 11 praktijklessen, ook zullen enkele excursies gemaakt worden, o.a. naar een grootimker, een bijenmarkt, een heide- en/of fruitperceel. De kosten bedragen € 125,- incl. koffie/thee. Inl. t 0317-422 422, e secretariaat@bijenhouders.nl of bij de cursusleider Henk Kok, t 0318-526868, e h.kok@hccnet.nl.

West-Friesland: kennis-makingscursus Bijenhouden

Een cursus met 4 theorielessen (16-1, 20-2, 12-3 en 2-4) en 8 praktijklessen op de zaterdagochtend. De lessen worden gegeven in

de bijenstal van kinderboerderij 'De Woid' te Hoorn. De kosten bedragen € 45,-. Inl.: A. van Bohemen, t 0228-51 34 25, e agvanbohemen@gmail.com

Zwolle:

Basiscursus Bijenhouden

Begin 2008 start een basiscursus in wijkboerderij Schellerhoeve. Inl.: Otto Cazemier, t 038-45 32 463, e ohcazemier@hotmail.com.

Vraag en aanbod

Te koop: bijenvolken, zowel compleet als op raam. Ook verkopen wij alle imkermaterialen o.a. honingslingers, bijenkorven en kasten (Red Cedar of vurenhout), nieuw of gebruikt, alle maten kunstraat. Informeer vrijblijvend naar onze speciale prijzen of kijk op: www.dewerkbij.nl of e info@dewerkbij.nl. Imkerbedrijf De Werkbij, Rhenen, t 0317-61 29 42, f 0317-61 41 91, m 06-2501 4364.

Te koop: bijenvolken met of zonder kast, nieuw model bijenkasten. Alle maten kunstraat, alle imkermaterialen, ook honingverkoop. Openingstijden: wo., vr. en zat. of na telefonische afspraak t 0485-45 42 76. Imkerdepot Mia v.d. Heijden, Voortsestraat 19, 5454 GR St.Hubert.

Te koop: Carnicavolken met koningin 2007 in kast Nederlandse maat € 98,- (Spaar-, Simplex-, Dadant of Segebergerkast). Vanaf maart zijn de verzendkosten 2 volken € 26,- p.st.; 3 volken € 19,- p.st.; 4 volken € 15,- p.st. en 5 volken € 14,-. Gezondheidsverklaring bijgesloten. Inl.: Api Chevanté, 0049-2671-7837 (Cochem Duitsland).

Te koop vanaf eind mei: jonge Buckfast-koninginnen, deze zijn ook leverbaar op 3 of 6 ramen, levering in volgorde van binnenkomst. Even BIJpraten? Kom dan op zaterdag naar de winkel, de koffie staat klaar. Imkerbedrijf DEVO, Prof.Lorentzstraat 28a, Tilburg, t 013-54 20 278, m 06-22 24 47 13, e info@zoemexpress.nl, i www.zoemexpress.nl.

Te koop: Balsemienhoning rechtstreeks van de imker in emmers van 13 kg. t 0497-64 37 31 (Reusel), e j.sanders55@chello.nl.

Te koop: koolzaad-, linde-, zomer- en heidehoning. D.J. Wassink, Hogeweg 30, 7055 AK Heelweg, t 0315-24 24 59.

Wij kopen uw Nederlandse honing en verkopen alle soorten honing in grote en kleine hoeveelheden. Ook stuifmeel, honingkoek, honingsnoep e.d. Ook zijn wij dé leverancier voor uw markt of braderie! Vraag vrijblijvend onze speciale prijzen of kijk op www.dewerkbij.nl of e info@dewerkbij.nl. Imkerbedrijf De Werkbij, Rhenen, t 0317-61 29 42, f 0317-61 41 91, m 06-2501 4364.

Euodia, de ideale bijenboom. Jonge boompjes € 2,-. t 0229-26 36 23, e atdiderich@simpc.nl (Oosterblokker NH).

Te koop: Spaarkasten (10-, 7-, 6-, of 3-raams uitvoering). Ook voor losse broed- en honingkamers, daken en bodems. Kijk op www.immenhof.nl. De Immenhof, Voorthuizen, t 0342-47 28 37, m 06-53 18 20 06.

Te koop: nieuwe Spaarkasten, Simplex-kasten, raampjes à € 0,50. Zowel in vuren alsook in Red Cedar, tegen zeer aantrekkelijke prijzen. Luijmes, Terborgseweg 33a, Dinxperlo, t 0315-65 16 64.

Vof het Ielgat. Voor imkermaterialen en bijenproducten. Geopend tijdens het bijenseizoen van di. t/m vr.: 10.00-17.00 uur. Zaterdag gesloten. In het winterseizoen: wo. van 13.00-17.00 uur. Voor actuele info: www.ielgat.nl, t 0592-38 93 49.

Het adres in Limburg voor al uw imker-materiaal. Cosmetics, gelee royale, propolis, pollen, bijenwaskaarsen, honingkoek enz. Altijd scherpe aanbiedingen. Open: do. en vr.: 10.00-17.00 uur, za. 10.00-15.00 uur of na tel. afspraak. AN,NÉ, was- en natuurproducten, Oude Blaarstraat 130b, B-3700 Tongeren (15 min. van Maastricht). t 0032-12 74 79 94, www.an-ne.com.

Bezoekerscentrum Imkerij Immenhof.

Dit omvat een imkerij, wijngaard, tuinen, expositieruimte met permanente expositie, terras en plantenverkoop. Een uniek en gezellig uitstapje voor uw vereniging, familie of bedrijf. Voor meer info zie onze website www.imkerij-immenhof.nl of bel t 024-35 84 543. Gonnie en Marcel Hallmans, Rijksweg 224, Molenhoek/Heumen.

Bijenteeltmuseum SEC De Bankörf. Inkoop van oude imkermaterialen en bijenboeken. Boeken in onze bijenbibliotheek gratis ter inzage, catalogus aanwezig. t 0592-38 93 49, www.ielgat.nl.

Te koop: Nederlandse koolzaad- en heide-honing. t 0529-43 32 79 (Dalfsen).

Familieberichten

Op 21 november 2007 overleed op 86-jarige leeftijd

CAREL EUGENIUS JANSEN.

Met hem verliezen wij een bevoegen imker, onderzoeker, leermeester, bestuurder en trouw bezoeker van onze verenigingsavonden. Landelijk was Carel zes jaar actief als hoofdbestuurder van de VBBN. Voor al zijn verdiensten ontving Carel in 1992 namens de VBBN het erekorfje.

Wij wensen zijn echtgenote, kinderen en kleinkinderen veel sterkte bij het verwerken van dit verlies.

Bestuur en leden NBV afdeling Haarlem

Na een kort ziekbed is toch nog onverwachts van ons heengegaan

PIET VAN DER VEN.

In 1978 is hij opnieuw lid van onze vereniging geworden. Piet was een trouw bezoeker van onze vergaderingen en activiteiten en gaf mede gestalte aan de vereniging. Hij won diverse keren de bedrijfswedstrijd, met zijn enorm sterke volken was Piet niet te verslaan. Wij zijn hem zeer dankbaar voor zijn inzet en wensen zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen veel sterkte toe bij het verwerken van dit grote verlies.

Bestuur en leden NBV afd. St. Ambrosius, Zeeland

Tot onze grote droefenis ontvingen wij op 29 november jl. het bericht van overlijden van onze depothouder

AD VERBOVEN

uit Serooskerke (Zeeland). Ad was echt een 'bijenman' en zo zullen wij hem ook bewaren in onze herinnering. *Het team van het Bijenhuis Wageningen*

Vraag & aanbod

Schriftelijke opgave van advertenties
bij de redactiesecretaris, mw. M. Canters,
Postbus 90, 6720 AB Bennekom,
e redactie@bijenhouders.nl.

U krijgt voor de kosten een factuur
toegestuurd, vermeldt daarom uw
adresgegevens in uw opgave. Geen
geld overmaken of overschrijvingsfor-
mulieren opsturen!

Het tarief voor 'Vraag & aanbod' is
€10,- voor de eerste twintig woorden,
ieder woord meer € 0,25.

NEDERLANDSE BIJENHOUDERSVERENIGING

Postbus 90, 6720 AB Bennekom

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen

t 0317-42 24 22 f 0317-42 41 80

e secretariaat@bijenhouders.nl

i www.bijenhouders.nl

bank 53.90.42.897, postbank 84.68.01.

Voor betalingen vanuit het buitenland:

IBAN: NL62ABNA0539042897

BIC: ABNANL2A

Openingstijden ma t/m vrij: 10.00-14.00 uur

HET BIJENHUIS (WINKEL)

Postbus 90, 6720 AB Bennekom

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen

t 0317 422 733, f 0317-42 41 80

e bijenhuis@bijenhuis.nl

i www.bijenhuis.nl

bank 53.90.42.900, postbank 823276

open 1 apr t/m 30 sep: di t/m vr 8.30-17.30

uur, za 8.30 - 13.00 uur

1 okt t/m 31 mrt: di t/m vr 8.30-17.00 uur

PPO - BIJEN (v.h. Ambrosiushoeve)

Centraal Meldpunt Bijenziekten (ma t/m vrij
van 9.00 - 17.00 uur, op afspraak)

Droevendaalsesteeg 1, 6708 PB Wageningen

Postbus 69, 6700 AB Wageningen.

t 0317-47 84 80 f 0317-47 84 84

e infobijen.ppo@wur.nl

i www.ppo.wur.nl

i www.varroa.wur.nl

SPUITSCHADE MELDEN

Inspectie Noord/Oost, Zwolle, t 038-4291300

Inspectie West, Utrecht, t 030-66 92 669

Inspectie Zuid, Eindhoven, t 040-25 638 00

AMERIKAANS VUILBROED

Gevallen of vermoedens van Amerikaans
vuilbroed (AVB) altijd melden bij:

AID Kerkrade

t 045-54 64 185

Agenda

Het gehele jaar Weert

Natuur- en Milieucentrum 'De IJzeren

Man', Geurtsvenweg 4, is het hele jaar

open. Meer informatie en openingstijden

zie www.nmcweert.nl. Inl.: t 0495-52 48 93,

e info@nmcweert.nl.

18 januari Ruinen

NBV afd. Ruinen houdt haar praatavond

over honing. Gekwalificeerde honingkeur-

meesters zullen het product alle kanten

belichten. Neem uw potten honing dus

mee onder het motto 'van gemaakte fouten

kunnen we leren'. a 20.00 uur in Hotel

'Kuik', Brink 17. Inl.: Jan Mansier,

t 0522-47 21 52, e mansier@uwnet.nl of bij

Eiso Eizinga, t 0522-48 18 91.

19 en 20 januari Doesburg

Jubileumfruitshow met als thema 'zoete

appelen', t.g.v. het 15-jarig bestaan van de

'Stichting Behoud en Bevordering Fruit-

cultuur' in het museumgebouw, Parallel-

weg 1, van 10.00-17.00 uur. U kunt van

alles proeven (appelmoes, hete bliksem,

appels etc.), bomen kopen, appels laten

determineren, wandelen in de tuin met

3.000 bomen etc. Entree € 5,- p.p.,

kinderen tot 14 jaar onder begeleiding

gratis. Inl.: m 06-51 26 88 02, e

fructus@scarlet.nl, i www.tolderas.nl.

28 januari Drachten

Jaarlijkse vakavond met spreker Freek

Blom: 'Van boswachter naar imkerbedrijf

De Werkbij'. Lezing over het imkeren op

Terschelling, en zijn keuze om het imker-

bedrijf 'De Werkbij' in Rhenen over te

nemen. a 20.00 uur in de Brede School,

Flevo 190 (wijk De Drait). Kosten € 3,- incl.

koffie/thee, ook niet-leden zijn welkom.

Organisatie: NBV groep Friesland i.s.m. afd.

Beetsterzwaag. Inl.: N. Bulthuis,

t 0512-52 06 49, e n_bulthuis@hotmail.com

of Henk Hoogveen, t 0516-54 11 56.

2 februari Utrecht

Koninginnenteeltdag. Zie elders in dit

nummer voor het programma.

9 en 10 februari Münster (D)

Apisticusdagen. Zie www.apis-ev.de voor

het aanmelden en voor contact: t 0049-

251-2376-662, e info@apis-ev.de. Locatie:

An den Speichern 10 te Münster.

16 februari Bunde (D)

Studiedag voor Nederlandse en Duitse

imkers van 10.00-15.30 uur. Thema: de

betekenis van bestuiving voor de imker, de

land- en tuinbouw, de bewoonde om-

geving en de natuur in het algemeen. Aan-

melden: Wim Joosten, e wijo@home.nl

i [www.members.home.nl/wijo/nonbije-](http://www.members.home.nl/wijo/nonbije.htm)

htm en elders in dit nummer.

23 februari Wageningen

Vergadering NBV groepen en hoofdbe-

stuur, a 10.00 uur in het Bijenhuis.

26 februari Baexem

Lezing door Louis van de Goor: 'Bestui-

ving' georganiseerd doo Regio Midden,

groep Limburg. a 20.00 uur in Gemeen-

schapshuis 'Baexheimerhof', Kerkstraat 1.

7 maart Ruinen

PPO-Bijen komt vertellen over het onder-

werp 'Bijen en wintersterfte'. a 20.00 uur in

Hotel 'Kuik', Brink 17. Inl.: Jan Mansier,

t 0522-47 21 52, e mansier@uwnet.nl of bij

Eiso Eizinga, t 0522-48 18 91.

8 maart Utrecht

ALV van de Vereniging van Carnica

Imkers (VCI), a 11.00 uur, middagpro-

gramma om 13.00 uur. In het AC-

Restaurant, Atoomweg 2. Toegang vrij.

i www.verenigingvancarnicaaimkers.nl

15 maart Driebergen

BD-imkerdag van 09.00-16.00 uur in

'Kraaybeek'. Programma volgt in februari.

Zie ook agenda op www.bijenhouders.nl.

28 maart Ruinen

De traditionele Boeldag bij afdeling

Ruinen. Meldt uw verkoop tijdig aan bij

Jan Mansier, t 0522-47 21 52, e mansier@uwnet.nl. In Hotel 'Kuik', Brink 17, a 20.00

uur, zaal open vanaf 18.30 uur.

5 april Wageningen

Algemene Ledenvergadering van de NBV

in het WICC, a 10.00 uur.

6 juni Wageningen

Algemene Ledenvergadering NECTAR.

22-31 mei Utrecht

Het oogsten van honing in het kader van

het project 'De Zoete Inval'. Inl.: Lisette van

Ingen, t 030-27 10 825,

e spetterlvi@yahoo.com.